

Україна:

події,
факти,
коментарі

2012 № 11

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

О. Онищенко, академік НАН України

Редакційна колегія

В. Горвий, заступник головного редактора

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbu.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Верховна Рада України прийняла за основу законопроект про засади державної мовної політики.	4
Крісло мера Києва звільнилось	5

Аналітика

О. Ворошилов

Участие Президента Украины В. Януковича в 25-м саммите НАТО в оценках экспертов.	6
---	---

С. Гороя

Возможность поставок туркменского газа в Украину – переговоры продолжаются.	14
--	----

Т. Гранчак

Политическая целесообразность vs международная кооперация и научно-техническое сотрудничество или перспективы программы «Днепр».	17
---	----

Ю. Половинчак

Протестні настрої у громадській думці.	24
--	----

С. Кулицький

Проблемы морской добычи нефти и газа в России.	29
--	----

В об'єктиві – регіон

А. Потіха

Що хвилює кримських татар.	40
------------------------------------	----

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.	46
Інноваційні розробки та технології.	50
Питання екології та уникнення техногенних катастроф.	53
Освіта та кадрове забезпечення в Україні.	54
Практичне впровадження наукових напрацювань.	57

Питання інформатизації.	57
Розробки в галузі космонавтики.	57

Проблеми інформатизації

I. Беззуб

Бібліотека вищого навчального закладу у формуванні інформаційної культури студента.60
--	-----

Верховна Рада України прийняла за основу законопроект про засади державної мовної політики

Проектом (реєстр. № 9073) пропонується визначити засади, завдання, цілі і принципи державної мовної політики України, статус та порядок використання мов у різних сферах державного та суспільного життя, встановити відповідальність за порушення законодавства про мови, а також внести відповідні зміни з мовних питань до низки законів України.

Зокрема, пропонується встановити, що державною мовою України є українська мова. Передбачається також, що жодне з положень цього закону про заходи щодо розвитку, використання і захисту регіональних мов або мов меншин не повинне тлумачитися як таке, що створює перешкоди для використання державної мови. Документом визначається також, що кожен має право вільно визначати мову, яку вважає рідною, і вибирати мову спілкування, а також визнавати себе двомовним чи багатомовним і змінювати свої мовні уподобання. Відповідно до законопроекту, кожен незалежно від етнічного походження, національно-культурної самоідентифікації, місця проживання, релігійних переконань має право вільно користуватися будь-якою мовою у суспільному та приватному житті, вивчати й підтримувати будь-яку мову.

Законопроект містить також норму, відповідно до якої у контексті Європейської хартії регіональних мов або мов меншин до регіональних мов або мов меншин України, до яких застосовуються заходи, спрямовані на використання регіональних мов або мов меншин, що передбачені в цьому законі, віднесені мови: російська, білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, ідиш, кримськотатарська, молдавська, німецька, новогрецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, русинська, караїмська, кримчацька. Крім того, пропонується визначити, що до кожної мови, визначеної у частині другої цієї статті, застосовуються заходи, спрямовані на використання регіональних мов або мов меншин, що передбачені в цьому законі, за умови якщо кількість осіб, – носіїв регіональної мови, що проживають на території, на якій поширена ця мова, становить 10 % і більше чисельності її населення.

Законопроектом пропонується встановити, що основною мовою роботи, діловодства і документації органів державної влади та органів місцевого самоврядування є державна мова. У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 цього закону, у роботі, діловодстві і документації місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування може ви-

користуватися регіональна мова (мови). У листуванні цих органів з органами державної влади вищого рівня дозволяється застосовувати цю регіональну мову (мови). Відповідно до документа, судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах має здійснюватися державною мовою. У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 цього закону, за згодою сторін суди можуть здійснювати провадження цією регіональною мовою (мовами).

Законопроектом пропонується також визначити, що мовою статутів, документації, діловодства, команд та іншого статутного спілкування в Збройних силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, є державна мова (*Сайт Верховної Ради України (portal.rada.gov.ua)*). – 2012. – 5.06).

Крісло мера Києва звільнилось

1 червня Л. Черновецький написав заяву про відставку з посади київського міського голови. Про це повідомляється на персональному сайті Л. Черновецького. «Це рішення повністю зважене. Воно було прийнято мною для того, щоб уникнути будь-яких політичних інсинуацій і використання різними політичними силами ситуації з призначенням наступних виборів київського міського голови і трактування терміну моїх повноважень», – заявив Л. Черновецький.

Він також подякував київській громаді за надану йому довіру та підтримку на виборах мера у 2006 і 2008 роках і побажав своєму наступнику успіхів у роботі і підтримки киян на цій відповідальній посаді.

Як повідомив голова Київської міськдержадміністрації О. Попов, обов'язки київського міського голови виконуватиме секретар Київської міської ради Г. Герега. За словами голови Київської міськдержадміністрації, заяву Л. Черновецького про відставку розглянуть на засіданні міськради, яка звернеться до Верховної Ради з проханням про призначення виборів міського голови столиці.

Глава КМДА вважає, що вибори мера логічно провести в цьому році. «Виходячи з логіки, напевно, у цьому році. Я не думаю, що потрібно багато часу, щоб якесь рішення було прийнято. Я думаю, у цьому році», – заявив він.

У свою чергу перший заступник голови Комітету Верховної Ради з питань регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради С. Сас (фракція «БЮТ – Батьківщина») зазначив, що, згідно із законодавством, на період до обрання міського голови його обов'язки виконує секретар міськради. С. Сас підкреслив, що у зв'язку з заявою про відставку Л. Черновецького ще більш актуальним стає питання про призначення дати виборів мера Києва. «Це питання буде гостро обговорюватися на наступному пленарному тижні», – прогнозує депутат. Він нагадав, що є різні варіанти вирішення цього питання: призначити дату виборів у липні цього року; провести їх одночасно з парламентськими виборами в жовтні цього року; перенести вибори мера Києва на 2015 р.

Колишній мер столиці О. Омельченко в коментарі газеті «Сегодня» зазначив, що після відставки Л. Черновецького є два варіанти розвитку подій. «Або Верховна Рада на наступному тижні назве дату виборів кийвського мера – тоді протягом 60 днів, до виборів, Л. Черновецький виконує обов'язки мера і є легітимним», – зазначив він. «Але влада може піти й іншим шляхом. Незважаючи на те що Л. Черновецький подав у відставку, парламент не призначає дату виборів. У цьому випадку, за законом, секретар Київради Г. Геріга виконує обов'язки мера до наступних виборів», – сказав він. «Але ніде в законі не обумовлені часові рамки – коли ж будуть ці вибори. Г. Геріга може виконувати обов'язки мера хоч до весни 2013 р. Навіть якщо вона раптом стане депутатом парламенту і піде туди, то Київрада обере нового секретаря і той продовжить виконувати обов'язки мера. На жаль, у законі є такі прогалини», – підсумував колишній мер столиці.

Підтвердженням такої логіки стала заява голови парламентської фракції Партії регіонів О. Єфремова. За його словами, «обирати зараз мера, а навесні наступного року Київраду – це нелогічно. До того ж Київ повністю випав з державного графіка виборів – місцеві ради обираються раз на п'ять років по всій країні одночасно, і наступні вибори мають бути в 2015 р.», – пояснив депутат газеті «Сегодня». «Тому фракція вирішила – навесні наступного року проведемо дострокові вибори мера і Київради, вони пропрацюють 2,5 роки. А в 2015 р. Київ разом з усією країною відправиться на вибори і мера, і Київради. Таким чином столиця увійде в графік», – повідомив він.

Голосувати за таке рішення депутати збираються в першій половині червня (ТСН (<http://tsn.ua>). – 2012. – 26.05; Українська правда (www.pravda.com.ua). – 2012. – 2.06; Експрес (www.expres.ua). – 2012. – 2.06; Телеканал новин 24 (<http://24tv.ua>). – 2012. – 2.06; Радіо Свобода (www.radiosvoboda.org). – 2012. – 3.06; ЗН,UA (<http://news.dt.ua>). – 2012. – 3.06).

Аналітика

О. Ворошилов, канд. ист. наук, старш. науч. сотр.

Участие Президента Украины В. Януковича в 25-м саммите НАТО в оценках экспертов

Сегодня в СМИ много говорится об эскалации международной изоляции украинского руководства, особенно со стороны ЕС. Действительно, нынешние отношения Евросоюза и Украины весьма напряженные – видные политические деятели, парламенты, министры иностранных дел, премьеры и президенты выражают беспокойство в связи с выборочным правосудием и положением демокра-

тии в нашей стране. Канцлер А. Меркель говорит о диктатуре на берегах Днепра, ставит Украину в один ряд с Беларусью. В этом контексте раздавались призывы и даже требования санкций, бойкота украинской части Евро-2012.

Учитывая вышеизложенное, многие эксперты приходят к выводу, что в условиях, когда действующая украинская власть не находит общего языка с Россией и Европой, «окном в мир» для В. Януковича становится НАТО. При этом тот факт, что сам украинский Президент сразу после своего прихода к власти на словах усиленно дистанцировался от Североатлантического альянса, особой роли не играет.

В связи с этим, а также учитывая тот факт, что в последние полгода у В. Януковича не было ни одного визита в западные страны, кроме участия в международных мероприятиях (после визита во Вроцлав 15 ноября 2011 г., где президенты Польши и Германии пытались убедить украинского коллегу прекратить уголовное преследование представителей оппозиции, В. Янукович выезжал в Европу лишь для участия в Давосском саммите и Мюнхенской конференции по вопросам безопасности), эксперты были практически единодушны во мнении, что украинский Президент попытается максимально эффективно использовать возможности, представившиеся в связи с участием Украины в 25-ом саммите НАТО. Как известно, В. Януковича пригласили на саммит НАТО в сентябре 2011 г. Тогда глава Альянса А. Фог Расмуссен подчеркнул, что НАТО ценит серьезный вклад Киева в миротворческие операции НАТО в Афганистане и Косово.

Данный форум, прошедший в Чикаго 20–21 мая, стал наиболее масштабным в истории Альянса – в нем приняли участие около 60 глав государств, правительств и международных организаций. Ключевая тема, которую обсуждали участники двухдневного саммита – будущее Афганистана после вывода военного контингента НАТО. Стоит отметить, что Украина принимала участие в саммите в качестве страны – контрибутора Международных сил содействия безопасности в Афганистане (МССБА). В составе сил МССБА на сегодняшний день работают 23 украинских специалиста-контрактника: саперы, военные медики, а также советники армейской авиации.

Кроме Президента В. Януковича, в состав официальной делегации Украины вошли глава Администрации Президента С. Левочкин, его заместитель Ю. Ладный, начальник управления внешней политики А. Гончарук и министр иностранных дел К. Грищенко.

Выступление Президента Украины на саммите НАТО состоялось в его части, которая называлась «Встреча глав государств и правительств Международных сил содействия безопасности в Афганистане». В. Янукович подчеркнул, что «Украина последовательно поддерживает реализацию Лиссабонской стратегии НАТО, предусматривающей поэтапное завершение совместной военной операции в Афганистане до конца 2014 года». Президент отметил, что «Украина готова продолжить сотрудничество по использованию нашей стра-

тегической транспортной авиации в соответствии с меморандумом между правительством Украины и командованием НАТО в контексте завершения военной операции в Афганистане», информировал о «принятом решении о пополнении украинского персонала инструкторами армейской авиации в августе 2012 года». В. Янукович также напомнил о том, что «недавно Украина присоединилась к проекту подготовки специалистов из Афганистана и стран Центральной Азии, специализирующихся на борьбе с нелегальным оборотом наркотиков». Во время саммита НАТО состоялись встречи Президента Украины с Президентами Польши, Румынии и Афганистана, а также его общение с Президентами Азербайджана и Турецкой Республики.

Наиболее значимой из них большинство обозревателей считают встречу В. Януковича с Х. Карзаем, в ходе которой президенты Украины и Афганистана договорились о создании совместной межправительственной комиссии по вопросам торгово-экономического сотрудничества, а также обсудили широкий спектр сотрудничества, включающий в себя строительство различных объектов транспортной и энергетической инфраструктуры в Афганистане, а также ремонт военной техники времен СССР. Значимость данной встречи напрямую увязывается с тем, что у лидера Афганистана есть доступ к 4 млрд долл., которые собраны мировым сообществом на восстановление его страны, и с тем, что Украине нужны такие контракты.

Но главное обстоятельство, по мнению обозревателя «Левого Берега», заключается в том, что Х. Карзай «встречался только с важными для него людьми». «Если проанализировать график встреч г-на Карзая за эти дни, то увидим, что он встретился только с Президентом США, Президентом Пакистана, Премьером Австралии и Президентом Украины», – обращает внимание издание.

Кроме того, В. Янукович провел встречи с представителями двух ведущих американских компаний: вице-президентом «Шеврон Европа, Евразия, Ближний Восток» Я. Макдональдсом и «ЭксонМобиль Эксплорейшн» С. Гринли. По словам главы Украинского государства, «мы предлагаем правила, которые удовлетворяют инвесторов, от которых трудно отказаться и, соответственно, рассчитываем, что они придут (как известно, первая компания выиграла тендер на разработку сланцевого газа в Олесковском районе (Львовская и Ивано-Франковская области) с объемами 3 трлн куб. м голубого топлива). После переговоров глава «ЭксонМобиль Эксплорейшн» вместе с министром экологии Э. Старицким в присутствии Президента подписали протокол о намерении этой компании принять участие в конкурсе на разработку газа в Черном море.

Следует отметить, что на саммите лидеры стран Альянса не обошли вниманием и украинские проблемы. На заседании глав государств и правительств НАТО была принята специальная декларация, посвященная ситуации в Украине. В ней лидеры стран НАТО призывают официальный Киев решить ряд ключевых правовых и политических проблем. «Мы обеспокоены избирательным применением правосудия и тем, что представляется политически моти-

вированным преследованием, включая лидеров оппозиции, а также условиями их содержания», – говорится в тексте документа. В связи с этим Украину призывают решить проблемы в судебной системе для обеспечения ее соответствия принципу верховенства права и международным соглашениям, участником которых является Украина. Также в декларации содержится призыв к украинским властям обеспечить свободные и честные парламентские выборы осенью этого года.

Впрочем, на этом неприятные моменты для украинской власти были исчерпаны: в той же декларации натовцы поприветствовали участие Украины в операциях Альянса, высоко оценили новые инициативы украинской стороны по развитию взаимодействия и заявили, что готовы развивать с ней сотрудничество. «Независимая, суверенная и стабильная Украина, крепко преданная демократии и верховенству права, является ключевой для евроатлантической безопасности», – подчеркивается в документе. «НАТО готово помогать в проведении реформ в рамках Комиссии Украина–НАТО и на основах Годовой национальной программы», – отметили участники Чикагского саммита.

О каких-либо «бойкотах» не было сказано ни слова, наоборот, НАТО задекларировало политику открытых дверей в отношении Киева, даже невзирая на то, что Украина законодательно задекларировала свой внеблоковый статус.

Как отмечает в этой связи эксперт ЦВПИ Б. Такаев, в Брюсселе заняли довольно интересную позицию: да, НАТО обеспокоено событиями в отношении Ю. Тимошенко, и настаивает, чтобы украинские власти решили эту проблему безотлагательно, поскольку, как было сказано в официальном заявлении организации по этому поводу, «верховенство права является ключевой составляющей наших отношений с Украиной». В то же время, согласно объяснениям Брюсселя, Украина приглашена на саммит в Чикаго как участник операции в Афганистане (ISAF), и «поскольку это – саммит, то приглашение ...направлено Президенту Януковичу». «Таким образом, – констатирует эксперт, – Брюссель занял совершенно уникальную позицию, “разделив” Януковича – борца с оппозицией, и Януковича – “друга” НАТО. ...Интересная складывается ситуация. В НАТО постоянно утверждают, что “демократия и права человека” – основополагающие принципы деятельности этой организации, и Брюссель не имеет права закрывать глаза на их нарушение не то что в регионе, а в любой точке земного шара. Но вот “демократический” Запад в лице Европы указывает на конкретные грубые нарушения этих “общих ценностей” со стороны украинской власти, а в НАТО рассказывают о том, что “вклад Украины в наши операции и наше обширное сотрудничество по вопросам обороны” куда важнее. Как понимать эти вопиющие противоречия, в Брюсселе не уточняют».

В целом же эксперты по-разному оценивают как «сигнал», данный Украине на саммите в Чикаго, так и его итоги для нашего государства. По мнению большинства из них, одним из главных дивидендов данного визита стал сам

факт выезда В. Януковича в западную страну в период его негласной изоляции, возникшей в связи с ситуацией вокруг экс-премьера Ю. Тимошенко, срывом ялтинского саммита и призывами к бойкоту Евро-2012.

Как отметила директор Института мировой политики А. Гетьманчук, «если бы не ISAF, Киев вообще не был бы приглашен на саммит на уровне Президента. А так глава государства получил возможность выехать западнее Бреста». Цель поездки Президента Украины В. Януковича на саммит в Чикаго – это демонстрация того, что страна не находится во внешнеполитической изоляции, – убежден политолог-международник Г. Друзенко. По словам эксперта, В. Янукович своей поездкой «доказал», что Украина не находится в изоляции от Европы и круг его общения не ограничивается важными для Украины, но не основными в мировом масштабе, странами – Польшей, Литвой, Белоруссией и Россией. «Для Януковича было важно засветиться в компании президента США Барака Обамы и представителей европейских стран», – сказал Г. Друзенко. Политолог отметил, что Президент был «вынужден» в рамках европейской высокой дипломатии поехать в Чикаго и обменяться некой информацией.

Сходную точку зрения озвучил и аналитик центра Брукингс, бывший посол США в Украине С. Пайфер. «Я допускаю, что Янукович поехал в Чикаго, чтобы изменить свой имидж в Украине, ведь из-за проблем со свертыванием демократии он оказался изолированным. Не Соединенные Штаты пригласили его на этот саммит, его пригласило НАТО, так же, как пригласило все страны, с которыми Альянс сотрудничает в Афганистане», – отметил С. Пайфер.

Значительная часть оценок сводится к тому, что визит В. Януковича в США показал – похолодание на «западном фронте» пока еще не перешло в стадию «глубокой заморозки». В Вашингтоне Президенту Украины удалось провести переговоры не только с «именинником» мероприятия президентом Афганистана Х. Карзаем, но и пообщаться тет-а-тет с лидерами европейских стран – Польши и Румынии. Причем последний – Т. Бесеску – был в числе большинства президентов, отказавшихся за две недели до этого приехать на Ялтинский саммит (правда, в отличие от афганского лидера, с которым В. Янукович обсуждал перспективы экономического сотрудничества, руководителей европейских государств беспокоило состояние украинской демократии).

Обращается внимание и на тот факт, что в Вашингтоне украинскому Президенту не стали демонстрировать, что он нежеланный гость, используя французский алфавит для рассадки участников за столом, как десять лет назад Л. Кучме. Делается вывод, что, похоже, члены Альянса предпочли ограничиться очередным предупреждением, не педалируя вопрос о международной изоляции, но и не снимая его. И хотя введение санкций ни Вашингтон, ни Брюссель, по словам американского посла, пока не рассматривают, Запад четко дал понять, что толчком к этим мерам могут стать проблемные в плане легитимности парламентские выборы.

Данную точку зрения разделяют и некоторые западные эксперты. «Я не думаю, что отношения между НАТО и Украиной как-то изменятся, невзирая на критику в сторону Украины относительно дела Тимошенко», – отметил директор программы России и Евразии Фонда Карнеги М. Раджански. По мнению эксперта, лидеры НАТО не должны изолировать Украину из-за избирательного правосудия. «Это настоящая проблема, но она должна решаться на уровне реформ украинского законодательства, на уровне гражданского общества, и это уже является приоритетом для Вашингтона», – сказал представитель Фонда Карнеги.

В то же время некоторые эксперты считают, что Чикагский саммит для Украины был едва ли не наихудшим за все время существования партнерских отношений с Североатлантическим альянсом. Прежде всего, Украина как партнер НАТО, принимающий участие практически во всех операциях Альянса, не была приглашена на заседание союзников с партнерами в формате глав государств и правительств, а только на встречу по Афганистану. Не было и традиционного заседания Комиссии Украина – НАТО.

В частности, эксперт по международным отношениям, президент Центра европейских и трансатлантических студий А. Коломиец отмечает, что «кроме участия в заседании сессии НАТО, посвященной Афганистану, Януковичу и его команде отказали в участии в двух сверхважных стратегических сессиях в рамках всей программы Чикагского саммита. Первая сессия была посвящена развитию отношений Альянса с ключевыми партнерами НАТО (13 государств), и в этом списке Украины не было. Украины как государства-партнера, принимающего участие почти во всех операциях под руководством Альянса. На заседание на уровне министров иностранных дел стран-членов НАТО были приглашены четыре страны, как наиболее вероятные государства – будущие члены НАТО (Македония, Черногория, Грузия и Босния и Герцеговина). Украину в этот список также не внесли», – подытоживает эксперт.

В то же время, отмечает А. Коломиец, саммит в Чикаго стал глобальной победой для Украины. В Чикагской Декларации саммита НАТО в параграфе 35, полностью посвященном Украине, впервые в истории НАТО отмечено: «независимая, суверенная и стабильная Украина, чрезвычайно благосклонная к демократии и верховенству права, является ключом евроатлантической безопасности». Также полностью подтверждается политика «открытых дверей» для Украины, базирующаяся на решениях бухарестского и лиссабонского саммитов. Кроме того, положение политики «открытых дверей» отдельно подтверждается в параграфе 25 Чикагской Декларации саммита НАТО.

Под несколько иным углом зрения рассматривает итоги саммита заместитель генерального директора Центра им. Разумкова В. Чалый: «Во-первых, стоит отметить тот факт, что Янукович отважился принять участие в саммите НАТО. Это было ожидаемое решение, поскольку Украина сделала значительный взнос в поддержку мира, принимает участие в операции НАТО в

Афганистане. Во-вторых, ожидаемой была и критика со стороны Альянса, учитывая то, что многие члены НАТО являются и членами Европейского Союза, который уже выступал с критикой внутренней политики Украины», – подчеркнул эксперт. Он отметил, что Президент Украины получил очередной сигнал недовольства проводимой им политикой.

Говоря об усилении диалога между НАТО и Украиной, о необходимости чего также сказано в декларации Альянса, В. Чалый подчеркнул, что много вопросов между организацией и Киевом решаются лишь по инерции. «Диалог необходим, это очевидно», – прибавил он.

Следует отметить, что многие эксперты прогнозируют оживление отношений по линии Украина-НАТО уже в ближайшем будущем. Интерес украинской власти к вопросу сотрудничества с НАТО может усилиться после Чикагского саммита Альянса, считает председатель общественной лиги Украина – НАТО С. Джердж. Такую мысль он высказал во время конференции «Итоги саммита НАТО в Чикаго-2012. Возможности для партнеров», состоявшейся 24 мая в Киеве. Эксперт допустил, что украинское руководство, проанализировав результаты саммита, пересмотрит внешнеполитические приоритеты и позиционирование Украины на международной арене, усилив важность сотрудничества именно с Альянсом.

Разделяет данную точку зрения и обозреватель «Росбалта», хотя акценты расставляет в несколько ином, традиционном для российских СМИ, духе: «Попытки украинской власти избежать международной изоляции могут бросить В. Януковича в объятия НАТО. Законодательно Украина к этому готова: в документах зафиксирована ее внеблоковость, но о нейтралитете не сказано ни слова. Между тем, внеблоковость и нейтралитет – разные вещи. Внеблоковость предполагает всего лишь политику неприсоединения к военным блокам. Нейтральность же гарантирует непредоставление своей территории воюющим сторонам (базирование или транзит войск, предоставление воздушно-го или морского пространства и т. п.). Сделав акцент на внеблоковости и исключив упоминание о нейтралитете, “регионалы”, с одной стороны, узаконили харьковские соглашения с Россией, позволившие продлить аренду Черноморского флота. А с другой стороны, дали зеленый свет активному сотрудничеству с Альянсом. Демонстративно ликвидировав в апреле 2010 г. Межведомственную комиссию по вопросам подготовки Украины к вступлению в НАТО, Банковая, как ни в чем не бывало, выполняет все разработанные при Ющенко программы. Не будучи членом НАТО, Украина принимает участие во многих натовских операциях. ... Продолжая исправно ездить на натовские саммиты и, предположительно, обсуждая там опасные для России совместные планы, Виктор Янукович пытается нивелировать свои проблемы в отношениях с Западом. Например, все возрастающую угрозу изоляции Украины. Однако, судя по объявленным итогам мероприятия, пока Президенту это не удалось», – констатирует российское издание.

Обозреватель «Українського Тижня» также считает, что политика декларативного «нейтралитета» при определенных обстоятельствах может быть вновь заменена декларированием курса на вступление в НАТО, как это уже было в 2003 г., когда ПР во время премьерства нынешнего Президента проголосовала за соответствующее решение. «Тогда толчком стала ситуация вокруг Тузлы. Учитывая замороженное состояние украинско-российских отношений, которое засвидетельствовал визит Януковича на неформальный саммит СНГ и чем дальше, тем большая «воинственность» официального Киева в газовом вопросе, а также заявленные на ближайшую каденцию геополитические приоритеты Путина, похоже, остается ожидать, что же именно станет Тузлой-2, и когда это произойдет», – отмечает обозреватель.

В данном контексте стоит обратить внимание на опрос 60 отечественных политических экспертов, проведенный фондом «Демократические инициативы» с 14 по 16 мая 2012 г. Эксперты утверждают, что Украина сохраняет все шансы стать членом НАТО. В частности, подавляющее большинство экспертов (55) считает, что Украине следует стремиться к максимально возможному уровню сотрудничества с НАТО, невзирая на принятый 10 июля 2010 г. закон, закрепляющий за Украиной статус внеблокового государства.

Эксперты убеждены, что Украина станет членом НАТО, однако это произойдет, по их мнению, либо в средней (5–10 лет), либо в длительной (свыше 10–15 лет) перспективе (29 и 11 экспертов соответственно). На быстрое вступление в НАТО надеется небольшое количество экспертов (6), столько же считает это очень отдаленным во времени вопросом.

Присоединение к НАТО, по мнению экспертов, стало бы важным шагом на пути ко вступлению Украины в Европейский Союз. Во-первых, это засвидетельствовало бы преданность Украины демократическим ценностям, которые исповедуют страны ЕС. Во-вторых, на пути к НАТО Украина выполнила бы много критериев, совпадающих с требованиями ЕС, что облегчило бы процесс ее вступления в европейское сообщество.

Другими факторами, которые бы ускорили вступление Украины в ЕС в случае присоединения к НАТО, по мнению экспертов, стало бы повышение уровня национальной безопасности и улучшение условий для привлечения иностранных инвестиций.

Напоследок, говоря о визите Президента Украины в Чикаго, стоит обратить внимание на слова источника в его окружении, согласно которым основная цель Банковой – установить контакт с той частью американского политика, которая недовольна усилением позиций Германии в Европе: «Сейчас у США в Европе остались лишь два влиятельных союзника – Польша и Великобритания, причем последняя почти не участвует в процессах на континенте. А кроме них, за исключением балтийских стран, все переориентировались на Германию, которая в свою очередь ведет линию на выталкивание Украины в Таможенный союз. И в противодействии этой линии интересы Украины и

Штатов могут совпасть». «Это и так, и не так, – считает немецкий политолог А. Рар. – У Германии нет планов подыграть России в ее желании поглотить Украину и вообще у Германии нет геополитических планов. Именно из-за их отсутствия Берлин занял позицию агрессивного отстаивания европейских ценностей, которая скорее эмоциональна, чем продумана. Но в чем Янукович прав – это в том, что у США другой подход, там думают не столько о ценностях, сколько о геополитических интересах. И там понимают, что нельзя из-за одной Тимошенко ставить крест на Украине, как и нельзя бить горшки с Китаем из-за одного Далай-ламы. Там понимают, что Европа мало чего добьется своим давлением, и потому могут предложить Берлину ослабить давление, чтобы не допустить движения Украины в сторону России».

В целом же, большинство экспертов согласны с тем, что поездка В. Януковича в США на саммит НАТО позволила ему сорвать навешенный оппозицией ярлык «нерукоподаваемого». В свою очередь, лидеры западных стран не упустили возможности еще раз напомнить украинскому Президенту о проблемах с демократией в стране.

Кроме того, в условиях негласной изоляции, в которой находится высшее руководство страны, участие в знаковом мероприятии расценивается как положительный сигнал. Лидеры мировых государств дали понять, что Украина не лишена шансов и все зависит от дальнейших шагов, которые будут предприниматься в Киеве.

С. Горвая, мл. науч. сотр.

Возможность поставок туркменского газа в Украину – переговоры продолжаются...

Находясь в Ашхабаде в связи с участием в заседании Совета глав правительств государств СНГ, украинский Премьер Н. Азаров встретился с Президентом Туркменистана Г. Бердымухамедовым. По словам Н. Азарова, на каждой встрече с туркменским Президентом обсуждаются возможность поставок туркменского газа в Украину и газовые отношения с Россией. При этом Украина надеется извлечь выгоды от соглашений, подписанных в рамках СНГ. «Мы добились в договоре о зоне свободной торговли со странами СНГ статьи, которая регламентирует доступ участников к газотранспортной системе. Мы рассчитываем на то, что в процессе пересмотра контрактов на поставки газа и условия транзита и этот вопрос будем обсуждать с российским руководством», – заявил Н. Азаров, сообщают СМИ. Также 30 мая Премьер-министр

Украины встретился с Премьер-министром РФ Д. Медведевым. На встрече главы правительств обсуждали вопросы, затронутые ранее во время визита Н. Азарова на съезд «Единой России» в Москве.

При этом стороны договорились провести очередное заседание Комитета по торгово-экономическому сотрудничеству Межгосударственной российско-украинской комиссии 27 июня в Донецке.

По словам украинского Премьера, комитет соберется с целью подготовки заседания межгосударственной комиссии на уровне президентов двух стран. Н. Азаров сообщил о договоренности с премьер-министром России Д. Медведевым об обмене специалистами для подготовки повестки дня. «27 июня мы сумеем по целому ряду вопросов найти компромисс», – уверен украинский Премьер.

Как информируют СМИ, глава украинского правительства в очередной раз отметил, что в рамках работы по диверсификации поставок углеводородов Украина готова участвовать в реализации проектов по строительству Транскаспийского газопровода. «Эта тема обсуждалась сегодня во время моей встречи с президентом Туркменистана. Также мы это обсуждали во время визита президента Туркменистана в Украину. В частности, это обсудили наши президенты. Мы максимально будем способствовать реализации этого проекта. Это в наших интересах. Как вы понимаете, это вопрос не сегодняшнего дня, а вопрос перспективы», – отметил Н. Азаров. При этом он напомнил, что раньше у него состоялись переговоры с руководством Катара по обеспечению альтернативных источников газа, «также этот вопрос поднимался во время визита в Азербайджан».

Н. Азаров утверждает, что ратификация соглашения о создании зоны свободной торговли в рамках СНГ позволит Украине диверсифицировать поставки газа. В частности, Украина получит возможность напрямую закупать газ у Туркменистана и беспрепятственно транспортировать его по российской газотранспортной системе. «Это соглашение дает нам возможность прокачивать туркменский газ через российскую трубу. То есть дает нам возможность диверсифицировать поставки газа в Украину», – уверяет Премьер.

Между тем, как информируют СМИ, заместитель директора НТЦ «Психея» Г. Рябцев в такой возможности сомневается. «Конфликт России и Беларуси показал, что зона свободной торговли не охватывает отношения с нефтью и газом. Нефть и газ являются исключительно политическими товарами. А политика – это уже немного другое», – сказал эксперт.

По его мнению, перспектив получать туркменский газ по прямым договорам на ближайшие пять-семь лет у Украины нет. «И таких договоров быть не может, что бы ни говорили политики. Все контракты уже давным-давно подписаны – и на тот газ, который добывается, и на тот, который будет добываться сверх того, что добывается. Надеяться, что российский монополист даст свое согласие на транспортировку газа по своей территории, трудно. Разве что

по каким-то схемам замещения туркменского газа российским», – предположил Г. Рябцев. «Сейчас это все декларации о возможности соглашений на перспективу на те объемы, на которые еще не подписаны договоры. Но это период после 2015 г. и далее», – добавил он.

Также СМИ обращают внимание на то, что Верховная Рада Украины до сих пор не ратифицировала договор о ЗСТ СНГ. Накануне председатель Госдумы РФ С. Нарышкин заявил: «Россия ожидает, что украинский парламент ратифицирует соглашение о зоне свободной торговли со странами СНГ». Он напомнил, что товарооборот между Украиной и Россией устойчиво растет, и по итогам прошлого года он превысил 50 млрд долл. «Уверен, что это не предел, странам необходимо наращивать товарооборот. Шаги в этом направлении Россия уже сделала: уже ратифицировала договор о свободной торговле. Я знаю, что наши коллеги также заинтересованы в скорейшем рассмотрении в Верховной Раде. Это решение ожидает предпринимательское сообщество наших двух стран», – сказал С. Нарышкин.

Также следует обратить внимание и на то, что Президент В. Янукович на брифинге в Москве 15 мая заявил, что Украина будет и впредь активно участвовать в работе СНГ. Глава Украинского государства выразил убежденность, что от активного участия в работе Содружества выиграют все стороны. «Мы от этого все только выиграем. Речь идет об организации сотрудничества и рассмотрении вопросов, решение которых должно идти на пользу государствам-участникам СНГ», – уточнил он. Говоря в этом контексте о том, будет ли ратифицировано Украиной соглашение о зоне свободной торговли СНГ, В. Янукович отметил, что это может произойти в ближайшее время. При этом СМИ отмечают, что такого рода обещания озвучиваются в Украине с осени прошлого года.

Ранее некоторые эксперты, комментируя возможность осуществления поставок газа в Украину азиатскими странами, подчеркивали, что Россия этого не допустит. Так, по словам директора энергетических программ Центра «Номос» М. Гончара, в настоящее время Украина лишена возможности получать более дешевый газ из Туркменистана, поскольку его поставки могут осуществляться только по территории РФ, чего последняя никогда не допустит.

Более того, по мнению эксперта, РФ будет прилагать усилия для дестабилизации политической обстановки в Туркменистане и на Южном Кавказе для того, чтобы «сломать» планы ЕС относительно диверсификации поставок газа с восточного направления.

При этом директор энергетических программ подчеркнул, что Украина и ЕС должны объединить свои усилия как потребители российского газа и диктовать РФ свои условия. В связи с этим представляется, что в контексте организации совместного диктата, исходя из нынешних реалий поставок углеводородов, мнение эксперта выглядит явно идеалистическим. Со своей стороны, как отмечают СМИ, власти Туркменистана поддерживают планы украинских компаний поучаствовать в тендерах по разведке и разработке месторож-

дений туркменских нефти и газа. Так, украинский газовый монополист НАК «Нефтегаз Украины» планирует до 2013 г. инвестировать в увеличение добычи природного газа 300 млн долл. Кроме того, у украинских компаний есть шанс поучаствовать в газовых проектах континентального масштаба. В частности, Украина и Туркменистан ведут переговоры об участии украинских предприятий совместно с ГК «Туркменгаз» и ГК «Туркменнефтегазстрой» в ряде проектов по сооружению газопроводов в Туркменистане. Украинские компании рассчитывают нарастить в Туркменистане свои портфели заказов. Так, туркмены проявили интерес к украинским газокомпрессорам и трубам большого диаметра, необходимым для строительства газопровода Восток – Запад. Группа украинских компаний будет главным поставщиком труб для строящегося мегагазопровода, который пройдет по территории Туркменистана, Афганистана, Пакистана и Индии. Компании из Украины также планируют принять участие в строительстве комплекса очистных сооружений в Ашхабаде, взлетно-посадочных полос, осуществлении модернизации энергоблоков на туркменских электростанциях.

В целом Премьер-министр Украины Н. Азаров высоко оценил результаты визита в Туркменистан. По его словам, поездка позволила в короткие сроки «обменяться мыслями и найти конкретные решения практически со всеми членами СНГ».

Т. Гранчак, канд. ист. наук, завотделом СИАЗ НБУВ

Политическая целесообразность vs международная кооперация и научно-техническое сотрудничество или перспективы программы «Днепр»

В 20-х числах мая ряд отечественных и зарубежных СМИ разместил со ссылкой на источник в российской космической отрасли информацию о том, что реализация российско-украинской программы «Днепр» по использованию снятых с боевого дежурства тяжелых межконтинентальных баллистических ракет РС-20 (по западной классификации – «Сатана») для запуска космических аппаратов, скорее всего, будет прекращена.

Напомним, «Днепр» – российско-украинская ракета-носитель, созданная на базе подлежащих ликвидации межконтинентальных баллистических ракет РС-20 (15А18) (в классификации НАТО – SS-18 Satan), разработанных КБ «Южное» (г. Днепропетровск, Украина). Ракета имеет стартовую массу 211 т,

длину 34 м, диаметр 3 м и способна вывести на орбиту высотой 300–900 км космический аппарат или группу спутников различного назначения стартовой массой до 3,7 т. Стоимость запуска «Днепра» составляет около 31 млн долл.

Украина, Россия и Казахстан реализуют программу «Днепр» с 1999 г.

Работа по созданию и коммерческой эксплуатации ракетно-космической системы на базе стратегических ракет РС-20 для запуска космических аппаратов была возложена на СП ЗАО «Космотрас»¹, получив название программа «Днепр».

Особенностями программы «Днепр» являются:

- использование отработанной ракеты и элементов наземной инфраструктуры, имеющих большую лётную историю;
- произведено более 160 пусков базовой МБР РС-20;
- использование шахтных подземных пусковых установок и минометного способа старта, что дает возможность не подвергать ракету и космическую головную часть метеовоздействию и длительное время находиться в готовности к пуску;

- возможность предоставления резервной ракеты на период подготовки к пуску основной ракеты;

- использование двух пусковых баз: Космодрома Байконур (Республика Казахстан) и пусковой базы Ясный (Россия);

- использование полей падения отделяющихся частей ракеты в России, Республике Казахстан, Республике Туркменистан и других странах;

- взаимодействие с Федеральным космическим агентством России и Ракетными войсками стратегического назначения, Космическими войсками Министерства обороны России, Национальным космическим агентством Украины.

В состав кооперации по созданию и реализации программы «Днепр» вошли ведущие ракетно-космические предприятия России и Украины: ФГУП «ЦНИИ машиностроения», ОАО «КБ специального машиностроения», ФГУП «КБ транспортного машиностроения», ЗАО «АСКОНД» и ОАО «Корпорация “Рособщемаш”», ГП «КБ “Южное” им. М. К. Янгеля», ГП «ПО “Южный машиностроительный завод им. А. М. Макарова”», Научно-производственное предприятие «Хартрон-Аркус» и др.

Всего с начала реализации программы международным космическим консорциумом «Космотрас» осуществлено 17 успешных пусков ракет «Днепр». Выведены на орбиту 62 космических аппарата, в том числе Италии, Германии, Малайзии, Великобритании, Таиланда, Саудовской Аравии, Египта, США, Японии, Франции, ОАЭ, Испании, России.

¹ СП ЗАО «Космотрас» (Украина, Россия, Космотранс, 1997 г.) осуществляет модернизацию разработанных ГКБ «Южное» (Днепропетровск) межконтинентальных баллистических ракет РС-20 (SS-18 «Сатана») в конверсионную ракету «Днепр» и проводит с ее помощью запуски малых спутников до недавнего времени с космодрома Байконур (Казахстан), а также с позиционного района Ясенской ракетной дивизии российских РВСН (Оренбургская область).

Ныне же, по словам российского источника, «в течение ближайшего месяца Военно-промышленная комиссия рассмотрит вопрос о целесообразности продолжения программы “Днепр”. По мнению министерства обороны России, дальнейшая реализация программы становится экономически невыгодной и экологически небезопасной. Такой вывод содержится в заключении, подготовленном военным ведомством».

При этом, отметил источник, программа «Днепр» запущена на основе российско-украинского межправительственного соглашения, так что решение о ее прекращении может быть принято только на межправительственном уровне. Напомним, в январе 2012 г. Россия и Украина заявили о намерении продолжать совместную программу по использованию стратегически ракет РС-20 для запуска космических аппаратов в коммерческих целях (программа «Днепр»). Полномочный посол РФ в Украине М. Зурабов проинформировал Премьер-министра Украины Н. Азарова о том, что Д. Медведев, занимая пост президента России, принял решение о продолжении реализации совместной украинско-российской программы. «Но позиция Министерства обороны России является во многом определяющей, поскольку ракеты для космических запусков берутся из arsenалов Ракетных войск стратегического назначения и специалисты РВСН обеспечивают эти пуски», – сказал источник, а там не считают, что «соглашение по “Днепру” так же критически важно для российско-украинских отношений, как, например, соглашение по нефти или газу».

«Не вижу в этом каких-то особых коллизий, которые могли бы усложнить отношения между двумя странами», – сказал, комментируя данный вопрос, чл.-кор. РА космонавтики Ю. Караш.

Он подтвердил, что для космических запусков использовались ракеты РС-20, которые до этого более 20 лет стояли на боевом дежурстве в РВСН. «После вывода из боевого состава РВСН ракета два-три года хранится на арсенале, где нет условий для проведения на ней соответствующих регламентных работ. В результате, чтобы подготовить такую ракету к космическому запуску, требуется заменить большое количество комплектующих, провести значительный объем проверок. Это все – дополнительные затраты», – подчеркнул он.

Ранее, в марте текущего года, руководитель «Роскосмоса» В. Поповкин уже заявлял о том, что свободных ракет под проект «Днепр» у министерства обороны РФ пока нет. «У “Роскосмоса” проблем по “Днепру” нет. Мы сказали нашим партнерам из Национального космического агентства Украины, что готовы оказывать услуги по реализации этой программы, но при одном условии: если решится вопрос по выделению ракет, которые находятся в запасе у Минобороны РФ для запуска космических аппаратов», – сказал он журналистам в Центре управления полетами. По словам В. Поповкина, как только будет решен вопрос с выделением конверсионных ракет-носителей по этой программе, «Роскосмос» приступит к сотрудничеству. «Но я не могу гарантиро-

вать, что мы это будем делать, если материальная часть не в моем распоряжении», – сказал он тогда. Комментируя ситуацию, чл.-кор. РА космонавтики Ю. Караш заявил, что идея программы «Днепр» хороша, поэтому некогда Россия и согласилась на участие в ней.

«Сама идея программы по себе действительно очень хорошая, нужно по мере возможности военную технику адаптировать к гражданским нуждам, но это не всегда получается. Эта программа конверсионная, заключающаяся в перековывании мечей на орала. В роли мечей выступают ракеты РС-20 (SS-18), в роли орала – те же ракеты, но только под названием “Днепр”. Когда создается какое-то новое средство вооружения, то последнее, о чем думает ее конструктор, это об экологичности или экономичности. Ведь главная задача новой техники – уничтожение. Когда вы что-то уничтожаете, вы не думаете о том, чтобы нанести минимальный ущерб окружающей среде», – заявил Ю. Караш.

Что же касается требований к гражданским ракетам, то здесь, по мнению эксперта, действительно главное – экологичность, безопасность. «Я вполне допускаю, что даже конверсионные SS-18 не соответствуют современным требованиям, предъявляемым к гражданским ракетоносителям», – отметил он.

В то же время эксперт подчеркнул, что в конвертировании ракеты SS-18 в «Днепры» участвуют сотрудники в том числе и российских ракетно-космических предприятий. Поэтому если программа будет закрыта, десятки, а может, сотни человек могут лишиться работы.

«Но для российской космонавтики это не будет главной и глобальной проблемой. Эта программа всего лишь маленький сектор в космической отрасли. В принципе, носитель легкого класса, конечно, нужен, а вот в каких масштабах, сложно сказать, нужно сделать анализ рынка космических услуг. Кроме того, у нас есть ракетоноситель «Рокот». С другой стороны, можно использовать ракетоноситель среднего класса и «посадить» на него пять-шесть малых спутников», – заключил он.

Между тем, научный руководитель Московского космического клуба И. Моисеев сказал, что участие в программе было интересно только для Минобороны. «Конверсионную ракету выгодно запускать, когда проводится проверка на ее сохранность. Для Минобороны такой сектор деятельности был интересен, но, возможно, роль в подписании соглашения между Россией и Украиной сыграла еще и финансовая заинтересованность в программе. На космической промышленности расторжение соглашения никак не скажется. Это же военная конверсионная ракета, которая делалась отдельно по программе министерства обороны», – сказал И. Моисеев.

Эксперт отметил, что специально заменять «Днепр» чем-то не видит смысла, так как они выполняли «побочную работу». «В России есть проекты легких ракет на базе ступень “Ангара”, они вполне могут выполнить работы по запуску малых спутников, которые предвидятся. Сами ракетоносители были произведены давно, и их производством занималась украинская сторона. При конверта-

ции ракет необходима была консультация разработчиков, конструкторов ракеты, поэтому их участие в этой программе было важным. И соответственно, они будут единственными, кто многое потеряет от расторжения соглашения, так как из России не будет поступать финансирования», – пояснил И. Моисеев.

Вместе с тем с запуском «Ангара» не все так однозначно. Ранее сообщалось, что испытания ракет-носителей «Ангара», как легкого, так и тяжелого класса, планируется начать на космодроме Плесецк в 2013 г. – не позднее этого срока ракету в действии хочет увидеть, в частности, президент В. Путин.

Напомним, «Ангара» – космический ракетный комплекс с семейством ракет-носителей легкого, среднего и тяжелого классов. Новую ракету-носитель, использующую в качестве топлива экологически чистые компоненты – керосин и кислород, планируется использовать для выводов на орбиту космических аппаратов военного, а также социально-экономического и научного назначения в рамках Федеральной космической программы и совместных международных космических программ. Однако, как сообщил изданию «Наука и техника» на условиях анонимности эксперт-ракетчик, ракета-носитель «Ангара» серьезно уступает имеющимся космическим транспортникам и почти не превосходит по эффективности «Союзы», которые она призвана заменить. А высокоширотное расположение основного для ракеты космодрома Плесецк (Архангельская обл.) только обостряет эту проблему

По словам источника, сегодня Россия располагает двумя ракетами-носителями «Протон»² и «Зенит»³ с примерно одинаковой эффективностью выведения на орбиту массы полезного груза – 3,1 % к стартовой массе ракеты, в то время как плановый, то есть еще не реализованный, показатель для ракеты «Ангара» – 2,8 %. Таким образом, новая российская ракета-носитель будет лишь на десятые доли процента эффективнее созданной более полувека назад ракеты «Союз» и менее эффективной, чем «Протон» и «Зенит». «И это не говоря уже о тяжелой ракете-носителе “Энергия”⁴, для которой этот показатель

² «Протон» (УР-500, «Протон-К», «Протон-М») – ракета-носитель (РН) тяжёлого класса, предназначенная для выведения автоматических космических аппаратов на орбиту Земли и далее в космическое пространство. Разработана в подразделении ОКБ-23 (ныне ГКНПЦ им. М. В. Хруничева), являвшемся частью ОКБ-52 В. Н. Челомея. Сборка и подготовка к запуску ракеты-носителя проходит на территории «площадки 92» на космодроме Байконур (Казахстан).

³ Ракета-носитель 11К77 («Зенит») разработана Конструкторским бюро «Южное» им. акад. М. К. Янгеля (г. Днепропетровск) в 1976–1985 гг. Головным изготовителем «Зенита» является Производственное объединение «Южный машиностроительный завод» (ПО ЮМЗ, г. Днепропетровск).

⁴ «Энергия» (индекс – 11К25) – советская ракета-носитель сверхтяжёлого класса, разработанная НПО «Энергия». Являлась одной из самых мощных ракет в мире. Головным разработчиком ракеты являлось подмосковное НПО «Энергия», производство осуществлялось на куйбышевском заводе «Прогресс». Головной разработчик системы управления – харьковское НПО «Электроприбор». Блоки ракеты доставлялись на специальном самолёте-транспортёрщике ВМ-Т с аэродрома Безымянка на космодром Байконур (на аэродром Юбилейный), где в монтажно-испытательном корпусе на площадке 112 осуществлялась сборка ракеты и подготовка к пуску.

составлял 4 % от собственной стартовой массы, а в перспективе планировалось нарастить его до 5 %», – отметил источник.

Осложняет ситуацию и расположение российских космодромов. По словам эксперта, для выведения на низкую околоземную орбиту 1 кг полезного груза с экваториального космодрома, например Гвианского космического центра или с платформы, используемой по проекту «Морской старт», достаточно затратить 29 кг конструкций ракеты-носителя, топлива и окислителя. Для запуска такой же массы с широты Байконура необходимо израсходовать уже 32 кг, а с Плесецка – 35 кг.

«А для того чтобы с экватора запустить 1 кг полезного груза на геостационарную орбиту, необходимо примерно 175–180 кг – суммарный вес ракетных конструкций, топлива, окислителя. С космодрома на мысе Канаверал нужно уже 230 кг, с Байконура – 350 кг, а с Плесецка – уже 700 кг стартовой массы ракеты-носителя», – отметил эксперт.

Несмотря на это, создание космического ракетного комплекса «Ангара» объявлено задачей особой государственной важности. Его главное значение – дать России возможность запускать космические аппараты всех типов со своей территории и обеспечить независимый гарантированный доступ в космос. Учитывая такую стратегическую задачу, перспективы программы «Днепр» не внушают оптимизм. По мнению директора Украинского института публичной политики В. Чумака, в перспективе свертывание совместных с Украиной программ в России рассматривают в контексте отказа от международной кооперации в оборонной сфере. Он считает, что РФ строит замкнутый цикл военно-технического производства. Помимо этого эксперт называет появление информации о сворачивании совместной космической программы «элементом давления» на Украину. «Ничего удивительного нет, к “сырым войнам” теперь добавились ракетные». Если у нас с Россией нет какой-нибудь “войны”, стоит задуматься: не сдала ли Украина важные стратегические позиции в обмен на лояльность Москвы. Совместная космическая программа может послужить рычагом влияния на Украину, чтобы добиться большей уступчивости в евразийских интеграционных процессах», – заявил он.

В Украине появление в СМИ информации о возможном прекращении программы «Днепр» комментируют сдержанно. Председатель подкомитета по вопросам оборонно-промышленного комплекса и военно-технического сотрудничества Комитета Верховной Рады по вопросам национальной безопасности и обороны А. Кинах сообщил, что не располагает официальной информацией о возможности сворачивания космической программы «Днепр». «Надеюсь, что эта информация не соответствует действительности. Это очень серьезная программа, основанная на высоком научно-техническом потенциале Украины и Российской Федерации. Она, в частности, позволяет поддерживать на должном уровне боеспособность российских ракетных войск стратегического назначения. Программа осуществляется на основе межгосударственного соглашения,

которое своевременно пролонгировалось. И у нас с российской стороны всегда было взаимопонимание. Думаю, что сотрудничество будет продолжаться», – заявил А. Кинах.

При этом директор дочернего предприятия «Международная космическая компания “Космотрас”» Р. Билобородов на вопрос о том, действительно ли запуск модернизированных ракет «Днепр» экономически невыгоден и экологически опасен, или же Россия просто не хочет ни с кем делиться доходами от коммерческих запусков, ответил: «Нас этот анонимный выброс информации не очень беспокоит. На самом деле он показывает, что программа “Днепр” работает нормально и достаточно серьезно. А на предположение о том, что программа может быть закрыта, мы не реагируем, поскольку это уже не первый выпад против нас. Мы считаем, что этим занимаются конкуренты. Это нормальная рабочая обстановка для рыночных условий. “Днепр” – это совместная программа. Запуски выгодны как российской стороне, так и нам. На них зарабатывают как российские предприятия, так и наши. Именно зарабатывают. Ни одной бюджетной копейки на эту программу не поступает. Мы работаем на средства, которые инвестируют в эту программу заказчики пусков, исходя из полезных нагрузок. Мы не сидим на шее у государства и бюджета. Экономика в этом проекте есть. Соответствующие специалисты делают расчеты, которые представляются как украинской стороне, так и “Роскосмосу” и Министерству обороны России. Так что у нас нет оснований беспокоиться. Преимущества этого проекта всем известны. И говорить о том, что продолжать его нецелесообразно, могут только конкуренты. Не думаю, что тут может работать какая-то политическая составляющая. Это далеко не те объемы, чтобы ими можно было манипулировать для достижения каких-то политических целей. Не исключаю, что конкуренты могли бы убедить специалистов российского минобороны, что правда на их стороне. А на самом деле нужно садиться и считать, обосновывать каждую цифру. Политической составляющей я здесь не вижу. Ведь речь, по большому счету, идет всего лишь об утилизации отслужившей свой срок военной техники. Наше основное резюме такое: у нас нет оснований для волнений, мы работаем и будем работать, двигаемся вперед. А такая информация время от времени возникает, так сказать, сопутствует конкурентной среде».

Судьба программы «Днепр» заставляет еще раз задуматься о перспективах украинского РКК. В силу отсутствия соответствующего внутреннего рынка он обречен работать на мировом, причем работать эффективно, чтобы обеспечить собственное развитие и развитие высокотехнологичной сферы экономики страны. Необходимо четко понимать, что условия функционирования отечественного РКК полностью изменились: отсутствуют госзаказ, внутренний спрос, безлимитное финансирование и др. Есть рынок – мировой, есть один путь – или приспособиться к нему, или ликвидировать РКК. Ясно, что РКК должен жить и эффективно функционировать. Но для этого следует определить: а) сег-

менты мирового рынка космической продукции и услуг, на которых Украина имеет или сможет получить существенные конкурентные преимущества; б) основные направления формирования и развития этих конкурентных преимуществ; в) начала, на которых должна формироваться новая модель внешнеэкономической деятельности РКК (*Материал подготовлен с использованием информации «Gazeta.ua»* (http://gazeta.ua/ru/articles/business/_rossijsko-ukrain-skaya-raketnaya-programma-vskore-budet-svernuta/437007), *Сайта ФГУП «Государственный космический научно-производственный центр имени М. В. Хруничева»* (<http://www.khrunichev.ru/main.php?id=1&nid=2483>), *«Мин-Пром»* (<http://minprom.ua/digest/95355.html>), *Rt.korr. Украина* (<http://www.rtkorr.com/news/2012/05/22/309336.new>), *Взгляд* (<http://vz.ru/society/2012/5/22/579931.html>), *Бабр.ру* (<http://news.babr.ru/?IDE=105882>), *Полит.ру* (http://www.polit.ru/news/2012/05/22/space_dnepr_end/), *Днепр* (http://www.kosmotras.ru/program_dnepr/).

Ю. Половинчак, старш.наук. співроб, канд. іст. наук, заввідділу НЮБ

Протестні настрої у громадській думці

Тенденції останнього часу в українському суспільстві демонструють зростання в ньому градусу конфліктності – ідеться, зокрема, і про протестні настрої, і про готовність громадян виходити на «майдани». Причому якщо політичні, часто проплачені акції можна розглядати як специфічну політехнологію, не надто останнім часом і дієву, то готовність підприємців, чорнобильців, афганців, екологічних активістів, студентів, захисників української мови – практично всіх категорій населення – відстоювати свої інтереси шляхом не парламентської, а вуличної демократії, є симптоматичною.

Ще тривожнішими ці симптоми виглядають на тлі зростання злочинів чи конфліктів на ґрунті ксенофобії (національної, расової, релігійної, щодо сексуальних меншин, навіть регіональної в межах України) – відповідну сумну тенденцію фіксують міжнародні організації та українські експерти. Власне, вітчизняний медіа-простір наповнений прикладами таких ексцесів – від резонансних убивств та нападів, періодичних загострень кримськотатарської проблеми до зриву православними Московського патріархату, російськими козаками і українськими націоналістами – гей-параду, з наступною масовою сутичкою вже на національному ґрунті.

Крім зазначених тенденцій, необхідно вказати на не просто низький рівень толерантності українського суспільства, а і на зростаючу готовність вирішувати проблеми силовими методами – починаючи від кадрів заюшених

кров'ю депутатів, що за допомогою кулаків чи навіть кастетів (безпрецедентне ноу-хау в історії світового парламентаризму) дискутували мовний законопроект, і закінчуючи реакцією Google пошуковика на запит «стрілянина». Інтернет рясніє повідомленнями про абсолютно дикі випадки на кшталт «у столичному метро розстріляли чоловіка, який не хотів поступати-ся бабусі місцем»...

Очевидно, що конфліктний потенціал на рівні локальних ексцесів є підставою для занепокоєння вже сьогодні, а його можливі наслідки – загрозою, що посилюватиметься за умови розгойдування ситуації. Політологи вказують на найближчий такий потенційний дестабілізуючий фактор – парламентські вибори. Західні оглядачі вже прогнозують наростання в Україні загрози насильства між владою й опозиційними силами. Британське видання *Democratist* вказує, що в контексті виборів «потенційна можливість насилля з обох боків вимальовується дедалі чіткіше».

Щоправда, вітчизняні дослідження найбільш конфліктогенним називають якраз не політичний фактор. Зокрема, за даними дослідження Національної юридичної бібліотеки «Тенденції протестних настроїв у громадській думці», за значущістю в минулі місяці лідирували соціальні проблеми, охоплюючи 48 % масових акцій, про які інформували найбільш рейтингові видання. Політичні протести (29,7 %) – лише на другому місці, та й то за рахунок акцій, організованих опозиційними політсилами. Конфлікти щодо економічного, етнічного та екологічного питань становлять незначний відсоток – по 9,4 %, 7,1 %, 5,8 % відповідно.

За даними дослідження, соціальні конфлікти за своєю структурою містять питання медичного обслуговування, освіти, виплат зарплат. Привертає увагу достатньо високий відсоток акцій, пов'язаних зі зловживаннями та недоліками в роботі ОВС (9,3 %) та проблемами транспортного сполучення (ліквідація пасажирських потягів, автобусів, монополізація таксомоторних перевезень, роботи паркувальників, неналежний стан доріг) (7,60 %). Акції з проблем в екологічній сфері, насамперед, проходять через вирубку лісопаркової і заповідної зони, захоплення ділянок прибережних зон річок тощо (4,47 %), а етнічні та конфесійні – пов'язані з проблемами церкви (повернення будівель церквам, міжконфесійні конфлікти щодо земельних ділянок, незаконна приватизація українських святинь) (2,01 %).

У свою чергу, серед політичних акцій за адресністю переважають спрямовані проти центральних органів влади (10,51 %) – акції «Покажи червону картку Януковичу», «Готуй намет навесні», організовані молодіжним крилом партії «Фронт змін». Виступи проти діяльності місцевих органів влади поступаються їм кількісно, зате торкаються ширшого та більш прагматичного діапазону проблем.

Основні економічні проблеми, що характеризуються гострою соціальною реакцією, стосуються порушення прав власності на земельні ділянки і само-

захвату земель (2,91 %) та проблем ринків (ліквідація ринків, секонд-хендів, збільшення розміру орендної плати, проблеми з податковою) (2,91 %).

Ці дані підтверджують і результати опитування Київського міжнародного інституту соціології (лютий 2012 р.) – найбільше українців хвилюють соціально-економічні проблеми: зростання цін на харчі – 58 % опитаних, зростання цін на комунальні послуги – 54 %, можливість втрати роботи – 34 %, несвоєчасна виплата зарплат і пенсій – 32 %, втрата здоров'я – 30 %, поглиблення економічної кризи – 27 %, зростання корупції – 27 %, розгул злочинності – 20 %, страх за долю рідних і близьких – 19 %, забруднення довкілля – 14 % респондентів, банкрутство України – 11,1 %.

При цьому встановлення диктатури в Україні турбує лише 8,4 % опитаних, згорання демократії та свободи слова – 5,9 %, втрата державної незалежності України – 6,3 %, міжцерковні проблеми – тільки 2 % респондентів, територіальні претензії з боку країн-сусідів України – 3 %, поглиблення співробітництва з Євросоюзом – 3 %, а співробітництво України з НАТО – 1 % опитаних.

Отже, як досить переконливо демонструють соціологічні дослідження, наразі життєвими пріоритетами українців є переважно соціально-економічні питання. Звісно, із розгортанням виборчої кампанії наростатимуть акції політичного характеру у зв'язку з активізацією її учасників. При цьому достатньо впевнено можна припускати, що певна їх, якщо не значна, частина буде проплаченою, а, отже, не відповідатиме реальним електоральним настроям. З огляду на це більш показовими є не стільки політичні акції, організовані в національному (столичному) масштабі політсилами, що боротимуться за парламентські мандати, скільки регіональні і навіть місцеві, що значно адекватніше відбиватимуть рівень проблем в українському суспільстві і можуть стати реальними складовими загальних протестних настроїв. Тут варто відзначити, що для вирішення і навіть недопущення багатьох із них існують політичні механізми – потрібна лише політична воля та професіоналізм чиновників, особливо на місцевому рівні.

Крім того, слід враховувати, що напередодні виборів влада навряд чи дасть привід для значних протестів, пов'язаних із порушенням економічних чи соціальних прав українців, погіршенням їхнього фінансового стану. Залишаються гіпотетичні протести внаслідок фальсифікацій на парламентських виборах – про такі перспективи вже заявили ряд опозиційних політиків більшого чи меншого рівня радикальності, відповідні побоювання висловлюють і західні оглядачі. Проте наразі більшість українських експертів не поспішає з прогнозами такого плану. Причини – у специфіці такого явища, як маніпуляції вибором українців. Вони починаються задовго до дня голосування і відбуваються значним чином упродовж виборчої кампанії – під час підготовки списку виборців, формування й роботи виборчих комісій, під час агітаційної кампанії, діяльності органів влади, функціонування ЗМІ в цей період, фінансування компаній. При цьому сприйняття навіть викритих зловживань у назва-

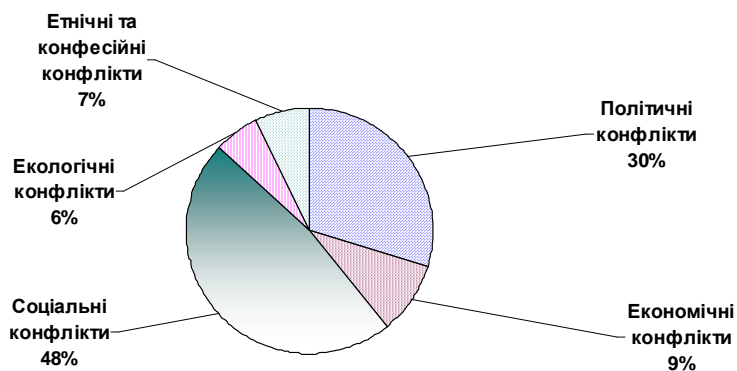
них напрямках у суспільстві не є особливо гострим. Очікування ж щодо виборів загалом малорайдужні: за результатами опитування громадської думки Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центру Разумкова, понад 85 % українців упевнені, що майбутні парламентські вибори відбудуться з певними порушеннями.

Водночас сумнівно, що ці показники напряму демонструють готовність до участі у вуличних акціях. Адже акції передбачають не просто протест, а готовність захищати свій вибір, свій шанс, що його люди пов'язують з цим вибором. Сьогодні ж, за даними соціологів, майже 50 % опитаних упевнені, що вибори або нічого не змінять, або ж погіршать ситуацію, лише 30 % припускають, що вибори дадуть можливість поліпшити ситуацію в країні. Цього, очевидно, мало, щоб запустити потужний механізм майданної демократії.

При цьому виключати принципову ймовірність масових протестів не варто: протестний потенціал у суспільстві досить високий, а спровокувати вибух здатні цілий ряд важкопрогнозованих факторів: резонансні злочини, як от теракти чи справа О. Макар; економічні потрясіння чи інші форс-мажорні обставини. Отже, для того, щоб такі загрози залишалися лише прогнозами, враховувати зростання градусу конфліктності та основні болючі точки суспільства владі потрібно «вже вчора»...

Тенденції протестних настроїв у громадській думці⁵

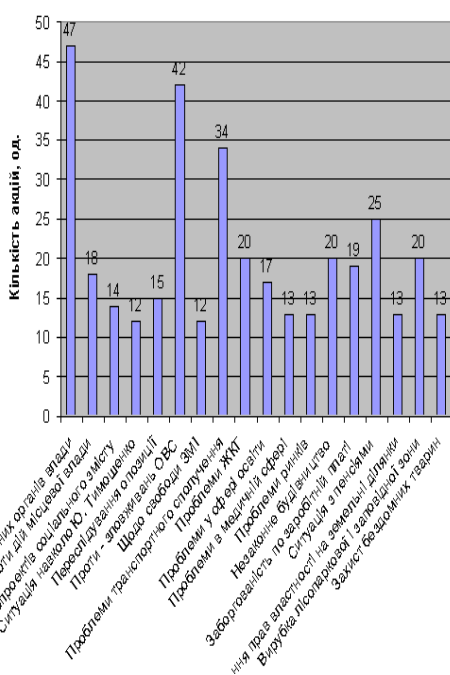
Політичні конфлікти	–	133	30%
Економічні конфлікти	–	42	9%
Соціальні конфлікти	–	214	48%
Екологічні конфлікти	–	26	6%
Етнічні та конфесійні конфлікти	–	32	7%

⁵ Дослідження публікацій електронних ЗМІ за березень–квітень (враховувалися масові акції, повідомлення про які потрапили у ЗМІ, незалежно від їхніх масштабів та резонансності).

Найбільш резонансні конфлікти (проблеми) (кількість акцій)

Проти дій Президента і центральних органів влади	– 47
Проти дій місцевої влади	– 18
Проти прийняття законопроектів соціального змісту	– 14
Ситуація навколо Ю. Тимошенко	– 12
Переслідування опозиції	– 15
Проти зловживань в ОВС	– 42
Щодо свободи ЗМІ	– 12
Проблеми транспортного сполучення	– 34
Проблеми ЖКГ	– 20
Проблеми у сфері освіти	– 17
Проблеми в медичній сфері	– 13
Проблеми ринків	– 13
Незаконне будівництво	– 20
Заборгованість із заробітної плати	– 19
Ситуація з пенсіями	– 25
Порушення прав власності на земельні ділянки	– 13
Вирубка лісопаркової і заповідної зони	– 20
Захист бездомних тварин	– 13

367

Проблемы морской добычи нефти и газа в России

1. Потенциал морских месторождений нефти и газа в России

В последнее время в среде российского истеблишмента всё громче звучит тема разработки богатых морских месторождений нефти и газа. Это связано с сокращением запасов многих давно освоенных нефтегазовых месторождений на суше, их постепенным истощением. Как подчёркивают российские специалисты, например, газовые месторождения Западной Сибири, дающие до 80 % годовой продукции этого сырья, были открыты лет 40 тому назад, а сейчас находятся в стадии падающей добычи. По мнению российских геологов М. Д. Белонина и Ю. Н. Григоренко, именно морская нефть призвана сыграть основную роль в преодолении дефицита нефтедобычи, реально возможном в нефтегазовом комплексе России при ориентации исключительно на месторождения суши (<http://www.vipstd.ru/gim/content/view/79/278/>).

В целом, звучащая по этому поводу в российских СМИ тревога вполне логично вписывается в общую канву российской геополитики, в которой наращиванию экспорта нефти и газа отводится важнейшая роль не только в экономике, но и во внешней политике России. Так, в начале апреля нынешнего года на совещании членов российского правительства, посвященном проблемам развития нефтегазовой промышленности, премьер-министр, а ныне – президент России В. Путин заявил: «Наша задача на долгосрочную перспективу – обеспечить лидерство России на глобальных энергетических рынках, гарантировать растущие потребности национальной экономики в углеводородном сырье и укреплять свои позиции на мировом рынке». Вполне закономерно, что эта цель может быть достигнута при условии освоения новых месторождений углеводородов взамен тех, которые постепенно исчерпываются.

Между тем, Россия чрезвычайно богата морскими месторождениями нефти и газа. По данным главы Министерства природных ресурсов Российской Федерации Ю. Трутнева, континентальный шельф Российской Федерации является самым крупным в мире по площади. Его территория превышает 6,2 млн км, из них 4 млн являются перспективными по нефти и газу (предполагается, что там сосредоточено до четверти мировых запасов углеводородов). По данным этого ведомства, речь идет о 13 млрд т нефти и 20 трлн куб. м газа, – и это лишь те запасы, которые могут быть разведаны к 2020 г. При этом около 66,5 % из них приходится на шельфы северных морей – Баренцева и Карского. Начальные извлекаемые ресурсы шельфа превышают 100 млрд т

условного топлива (в том числе около 11 млрд т промышленных запасов). По некоторым оценкам, на арктическом шельфе сосредоточено до 80 % потенциальных углеводородных запасов России.

Тем временем на совещании по поводу освоения морских месторождений нефти и газа в российской зоне Арктики, прошедшем в правительстве в апреле 2012 г., В. Путин был несколько скромнее в оценке запасов углеводородов, чем его подчиненный. Он напомнил, что, по оценкам экспертов, в России сосредоточена четверть потенциальных мировых запасов углеводородов и более 70 % из них находятся на шельфе.

В то же время, по данным ООН, разведанные запасы арктической нефти составляют более 100 млрд. т, а извлекаемые запасы газа оцениваются в 50 трлн куб. м. В целом потенциальные геологические запасы углеводородов всей Арктики оцениваются величинами более 200 млрд т и 400 трлн куб. м соответственно. Оценка потенциальных извлекаемых ресурсов Арктики составляет, по различным источникам, до 66 млрд т нефти и 100 трлн куб. м газа.

Однако некоторые российские учёные вполне обоснованно подчёркивают, что «нынешний взрывной интерес к Арктике и ее углеводородным ресурсам спровоцирован данными, которые говорят о наличии фантастических запасов нефти и газа. Между тем все прогнозы дают весьма условные показатели имеющих в Арктике объемов нефти и газа. Значительные расхождения в показателях запасов углеводородных ресурсов в арктических месторождениях лишь подтверждают тот факт, что информация о нефтегазовом потенциале зачастую инициируется разными странами для обоснования своей внешней политики в Арктике. Публикации прогнозных оценок ресурсов даже весьма уважаемыми научными изданиями не раз служили инструментом в реализации геополитических задач. Наличие или отсутствие углеводородных ресурсов может подтвердить только бурение. Кроме того, на темпы освоения месторождений будет влиять международно-правовое оформление владения арктическими территориями разными странами. Без этого добыча углеводородных ресурсов может спровоцировать межгосударственные конфликты».

Между тем перспективы российской морской добычи огромны уже потому, что Россия располагает 22 % шельфов Мирового океана, 80 % перспективных (то есть еще не разведанных детально) нефтяных и газовых полей. Это месторождения Арктики (85 %) и дальневосточных морей (12 %) (**KSP-5**).

Специалисты подчёркивают, что основная часть российских морских месторождений и основные запасы углеводородов установлены на северосахалинском шельфе, в губах и заливах, а также на открытом шельфе южно-карской акватории, в Печорском море и центральных участках баренцевоморского шельфа, в российской акватории Каспийского моря. Здесь сконцентрированы почти 1 млрд т извлекаемых запасов нефти и около 7,5 трлн куб. м газа. Эти же районы, выделенные в качестве наиболее благоприятных для дальнейшего прироста запасов углеводородного сырья.

Акватории этих регионов в отличие от восточно-арктических акваторий, а также акваторий Берингова и Японского морей, по мнению российских специалистов, более изучены и имеют лучшие перспективы для первоочередного развития морской добычи нефти и газа. При этом на изученные части акватории Баренцева, Печорского и Карского морей приходится 67,7 % геологических и 70,7 % извлекаемых запасов углеводородов морских месторождений в указанной зоне первоочередного освоения. А на акватории Охотского и Каспийского морей соответственно по 24,9 и 7,4 % геологических и по 21,6 и 7,7 % извлекаемых запасов углеводородов. Таким образом, более 90 % указанных запасов углеводородов приходится на морские месторождения в районах России с чрезвычайно сложными гидрологическими и климатическими условиями (толщина и продолжительность ледяного покрова на акватории, чрезвычайно низкая температура воды и воздуха на протяжении значительной части года, штормовые ветра и плавучие льды и т.д.) дальневосточных и, особенно, арктических морей. Это, в свою очередь, влечёт за собой потребность в специальных технологиях и значительных дополнительных инвестициях в разведку и освоение таких морских месторождений.

Как подчёркивают российские специалисты, лишь для поддержания сегодняшних объемов добычи нефти и газа на период до 2020 г. необходимо как минимум трехкратное увеличение инвестиций. Это связано с необходимостью освоения новых месторождений с худшими условиями добычи углеводородов в сравнении с месторождениями, эксплуатируемыми в настоящее время. Между тем, по данным российских СМИ, за последнее десятилетие объем годовых инвестиций в топливно-энергетическом комплексе снизился почти в четыре раза. Только для модернизации производственных фондов требуется ежегодно 20–25 млрд долл. Общая стоимость инвестиционных проектов для сохранения экспортных позиций на рынке Европы до 2015 г. для газовой промышленности, по-видимому, составит 35–40 млрд долл., нефтяной промышленности – 55–60 млрд.

Высказывается также мысль, что освоение шельфовых месторождений Арктики обойдется примерно в 500 млрд долл. Причём, как подчёркивают российские эксперты, эта сумма увеличивается по мере того, как программа освоения Российской Арктики наполняется конкретным содержанием: на рубеже прошлого и нынешнего столетий говорилось о 15 млрд долл., три – четыре года тому назад – уже о 120 млрд долл. США.

При этом российские учёные подчёркивают, что в силу слабой изученности и позднего включения в мировой процесс морского бурения в России при малых масштабах бурения российских морских месторождений «возникают легенды о высокой эффективности работ, об огромных приростах запасов нефти и газа на арктических шельфах России ...» Наличие или отсутствие углеводородных ресурсов может подтвердить только бурение на нефть и газ. А в условиях арктического шельфа эти работы сами по себе требуют значи-

тельных инвестиций. Ведь на арктическом шельфе стоимость бурения одной скважины может достигать 200–250 млн долл. США.

Так, по оценке главы Минприроды РФ Ю. Трутнева, сделанной ещё в 2005 г., себестоимость добычи тонны нефти в Южном Каспии составляет 44 долл. США за 1 т, в то время как добыча нефти на арктическом шельфе оценивается в несколько раз дороже – до 170 долл. за 1 т. При этом следует учитывать, что с тех пор по разным причинам себестоимость добычи нефти возросла. Хотя, конечно, различия в гидрологических и климатических условиях её добычи, определяющие значительно более высокий уровень затрат на разработку нефтяных месторождений в Арктике и Охотском море, остались. Аналогичная ситуация и с затратами на добычу газа на морских месторождениях в российской части Арктики и Дальнего Востока.

2. Современное состояние разработки морских месторождений нефти и газа в России

В то же время, при наличии большого количества морских месторождений, в России ныне проводится промышленная разработка лишь нескольких месторождений на шельфе Каспийского и Охотского морей. В частности, на шельфе северной части Каспийского моря крупнейшая российская частная нефтяная компания «Лукойл» с конца апреля 2010 г. ведёт промышленную эксплуатацию месторождения им. Ю. Корчагина – первого разрабатываемого морского нефтегазового месторождения на юге России. Это месторождение было открыто «Лукойлом» в 2000 г. Запасы углеводородов по категориям 3Р на месторождении превышают 270 млн баррелей нефтяного эквивалента. Максимальный уровень добычи нефти составляет 2,5 млн т/год, а газа – 1 млрд куб. м/год.

Накоплен также определённый практический опыт морской добычи углеводородов в юго-западной части Охотского моря на шельфе острова Сахалин. Ещё в 90-х годах прошлого столетия здесь был дан старт ряду проектов разработки морских месторождений нефти и газа с участием иностранного капитала. Наиболее успешный из них – «Сахалин – 2», который реализуется на основании соглашения о распределении продукции (СРП).

До апреля 2007 г. доли участников в этом проекте распределялись следующим образом: Shell – 55 %, Mitsui – 25 %, Mitsubishi – 20 %. А с апреля 2007 г., в связи с принятием поправок к российскому закону о соглашениях о распределении продукции (СРП), была сформирована новая структура собственности участников проекта. Российский «Газпром» за 7,45 млрд долл. США выкупил контрольный пакет проекта «Сахалин – 2». Теперь доли в этом проекте распределены следующим образом: ОАО «Газпром» – 50 % + 1 акция, Shell – 27,5 % – 1 акция, Mitsui – 12,5 %, Mitsubishi – 10 %.

В рамках этого проекта работа ведётся с 1996 г. Оператором проекта выступает совместное предприятие (СП) – «Сахалин Энерджи Инвестмент Компани, Лтд». В 1999 г. на шельфе острова Сахалин началась сезонная, в межледовый период, добыча нефти. В 2006 г. здесь начался этап установки платформ, ввода и отладки всех объектов, а затем – круглогодичная добыча нефти и газа. А с марта 2011 г. в рамках проекта «Сахалин – 2» здесь работает завод по производству сжиженного природного газа (СПГ), который экспортируется в страны Азиатско-Тихоокеанского региона. Доля российского СПГ, по словам главного исполнительного директора СП Sakhalin Energy А. Галаева, составляет порядка 8–9 % в закупках Японии, в других странах его доля еще меньше.

Также весьма крупные инвестиции осуществлены по проекту «Сахалин – 1», где партнёрами ОАО «Роснефть» выступают ExxonMobil, японская Sodeco и индийская ONGC. Остальные Сахалинские шельфовые проекты добычи нефти и газа, по существу, находятся в замороженном состоянии. Между тем, разведанные запасы нефти в целом по всем уже реализуемым или намеченным к реализации сахалинским шельфовым проектам составляют свыше 2 млрд т, а природного газа – 2 трлн 900 млрд м.

При этом следует подчеркнуть, что ещё в 1991 г. консорциум нефтяных и инвестиционных компаний выиграл тендер на право разработки нефтяного Пильгун-Астохского и газового Лунского месторождений на шельфе Сахалина. Таким образом, даже если отбросить потерянный из-за экономико-политической нестабильности период 1991–1995 гг. да ещё учесть отрицательное влияние на поведение иностранных инвесторов законодательства по СПП, то на достижение стадии круглогодичной промышленной разработки дальневосточного российского морского месторождения углеводородов пока уходит целое десятилетие. Да ещё лет пять – на достижение экономически эффективных параметров работы вновь созданного регионального нефтегазового комплекса. А условия добычи нефти и газа на арктическом шельфе России значительно сложнее, чем на шельфе у острова Сахалин или же в Каспийском море.

Кроме того, уже целый ряд лет в России проводится подготовка к разработке гигантского Штокмановского месторождения газа в Баренцевом море. Его запасы составляют 3,9 трлн куб. м газа по категории С1, конденсата – 53,3 млн т по категориям С1 и С2. Гидрогеологические и климатические условия разработки этого богатейшего месторождения чрезвычайно сложные и требуют очень больших инвестиций. Лицензия на его разработку принадлежит «Газпрому». Для первой фазы освоения Штокмановского месторождения было специально создано совместное предприятие (СП) Shtokman Development AG, зарегистрированное в Швейцарии, где ОАО «Газпром» принадлежит 51 % уставного капитала, французской Total – 25 % и норвежской Statoil – 24 %.

Между тем решение об освоении Штокмановского месторождения может быть вновь отложено на 2013 г. Об этом 3 мая 2012 г. заявил глава Total К. де

Маржери. Ранее «Газпром» и его партнеры обещали определить судьбу проекта не позднее лета 2012 г. Однако теперь они полностью пересматривают схему освоения месторождения и потому не успевают с принятием соответствующего решения. При этом К. де Маржери отметил, что потери, связанные с задержкой принятия решения, будут компенсированы во время строительства береговой инфраструктуры, не уточнив, однако, что имеется в виду. Участники проекта намерены сосредоточиться на оптимизации проекта и диалоге с властями РФ, отмечалось в сообщении компании.

Эксперты отмечают, что судьба Штокмановского месторождения, одного из крупнейших газовых месторождений в России, находится в подвешенном состоянии уже несколько лет. В конце прошлого года премьер-министр РФ В. Путин требовал принятия решения об освоении месторождения в декабре, но это не произошло. В конце марта 2012 г. В. Путин в ходе встречи с главами Statoil Х. Лундом и Total К. де Маржери заявил, что принятые на федеральном и региональном уровнях налоговые решения создают хорошие условия для реализации проекта по разработке Штокмановского газоконденсатного месторождения на шельфе Баренцева моря. Тогда же Shtokman Development AG (оператор проекта) сообщила, что инвестрешение будет принято в течение трех месяцев, то есть до 1 июля 2012 г. Но теперь и этот срок деэвакуирован. В «Газпроме» заявление К. де Маржери в начале мая сего года ещё не комментировали.

По данным СМИ, в настоящее время акционеры Shtokman Development AG полностью пересматривают технологическую схему разработки месторождения. Раньше предполагалось, что с участием Total и Statoil «Газпром» освоит только первую фазу разработки месторождения. Этот этап предусматривал добычу 23,5 млрд куб. м газа, половина которого по трубопроводу должна была идти на берег, а другая половина перерабатываться в сжиженный природный газ (СПГ). Теперь же обсуждается сценарий, предусматривающий совместный запуск всех трёх фаз освоения Штокмановского месторождения.

Стороны рассматривают возможность полного отказа от трубопроводного газа со строительством трех очередей завода СПГ по 7,5 млн т каждая. Это позволит сэкономить на строительстве установки комплексной подготовки газа на берегу. Одновременно речь идет о строительстве всех линий на общей площадке (до сих пор обсуждались три разные). Вопрос об урезании капитальных затрат в проекте встал не случайно. «Газпром», Total и Statoil уже вложили в Штокмановское месторождение более 1,5 млрд долл. США, хотя ещё даже не приступали к строительству. При этом капитальные затраты на освоение Штокмановского месторождения значительно превышают тот уровень, на который акционеры рассчитывали изначально, и если раньше звучали оценки проекта в пределах 20 млрд долл. то теперь они приблизились к 30 млрд долл. В такой ситуации инвестрешение по проекту действительно может быть перенесено на 2013 г., а пока речь идет об утверждении лишь новой схемы разработки.

Как отмечают некоторые российские аналитики, желание акционеров Shtokman Development AG снизить затраты на проект тем более объяснимо, что до сих пор нет определенности ни со льготами для этого месторождения, ни с рынками сбыта СПГ. Недавно заместитель министра финансов РФ С. Шатагов говорил, что, несмотря на разработку Минэнерго налоговых льгот для освоения шельфа (и по газу, и по нефти), вопрос о Штокмановском месторождении будет решаться отдельно. По-видимому, именно поэтому руководство Shtokman Development AG выразило намерение особое внимание уделить диалогу с российскими властями.

К сказанному следует добавить, что, например, только затраты «Газпрома» (в лице его дочерней компании ООО «Газпром нефть шельф») на разработку нефтегазовых месторождений на шельфе Баренцева и Печорского морей в 2009–2011 гг., по официальным данным этой компании, составили 223,6 млрд руб., или 7,2 млрд долл. США (в пересчёте по официальному обменному курсу на конец соответствующего года). Причём валовые затраты компании на разработку этих месторождений в 2011 г. в 1,5 раза превышали аналогичный показатель за 2009 г.

Кроме того российские компании проявляют определённый интерес к разработке морских месторождений нефти и газа за пределами России. В частности, «Газпром» работает на шельфе Вьетнама, «Лукойл» – у берегов Западной Африки и Азербайджана, и обе эти компании проявляют интерес к нефтегазовым месторождениям в украинской части Азово-Черноморской акватории. Хотя, в целом, следует согласиться с теми российскими экспертами, которые утверждают, что пока немногие российские нефтегазовые компании активно разрабатывают морские месторождения за рубежом.

3. Сотрудничество государственных и частных компаний в разработке морских месторождений нефти и газа в России

В соответствии с российским законодательством право на разработку российского континентального шельфа в настоящее время имеют только компании с долей государственного участия более 50 % и с опытом работы на шельфе не менее пяти лет. Фактически, подчёркивают обозреватели СМИ, работать на шельфе могут только «Газпром» и «Роснефть». К тому же в России доступных шельфовых участков больше, чем указанные выше российские компании, находящиеся под контролем государства, в состоянии разрабатывать в одиночку.

Кроме того, как отмечалось выше, шельфовые проекты, особенно арктические, требуют дополнительных инвестиций, использования новых технологий, они изначально предполагают завышенные риски. А указанные технологии, как и практический опыт их применения, у России отсутствуют. Не лишними, конечно, для «Газпрома» и «Роснефти» будут и дополнительные финансовые ресурсы на разработку морских месторождений углеводородов.

Квинтэссенция нынешней государственной политики России по освоению морских нефтегазовых месторождений была кратко сформулирована В. Путиным: «Трансферт передовых технологий, создание собственного технологического задела, вывод России на передовые рубежи в освоении Арктики и шельфа являются для нас одним из важнейших приоритетов». Он отметил, что начало реализации проектов на шельфе – это начало формирования в России «новой высокотехнологичной отрасли мирового класса и масштаба».

Именно в этом контексте в России в последнее время взят курс на форсированное привлечение в шельфовые проекты ведущих зарубежных нефтегазовых компаний, при сохранении контроля над реализацией этих проектов за «Газпромом» и «Роснефтью». Таким образом, пока речь об отмене монополии госкомпаний на шельфовые проекты в правительстве не идёт. По существу, процесс крупномасштабного привлечения иностранного капитала, прежде всего – частного, в разведку и освоение морских нефтегазовых месторождений России.

О международном проекте «Сахалин – 2» и о сотрудничестве ОАО «Газпром» с французской Total и норвежской Statoil в проекте разработки Штокмановского газового месторождения в Баренцевом море говорилось выше. А в последнее время высокими темпами расширяется сотрудничество «Роснефти» с иностранными партнерами. В частности, в июне 2010 г. «Роснефть» договорилась с американской компанией Chevron о совместной разработке Вала Шатского в Черном море. Однако после проведения сейсмических работ американцы сочли этот проект нерентабельным и вышли из него.

15 января 2011 г. «Роснефть» и British Petroleum (BP) заключили соглашение о стратегическом партнерстве в форме обмена акциями (за 9,53 % «Роснефти» BP предложила 5 % своих акций) и совместной работы на российском шельфе в Арктику. Однако это соглашение было заблокировано российскими акционерами ТНК-BP.

Первая крупная иностранная компания, с которой «Роснефть» подписала соглашение о стратегическом партнерстве с целью развития добычи углеводородов на российских морских месторождениях, была **американская ExxonMobil**. Это соглашение предусматривает обмен активами в Северной Америке, на черноморском и арктическом российском шельфе. Подписанные «Роснефтью» и ExxonMobil документы направлены на практическую реализацию долгосрочного Соглашения о стратегическом сотрудничестве, заключенного в августе 2011 г. Они предусматривают совместное осуществление проектов в области геологоразведки и освоения месторождений нефти и газа в России, а также обмен технологиями и опытом.

В частности, стороны создадут совместные предприятия для разработки Черного и Карского морей. Вице-премьер министр российского правительства И. Сечин оценил потенциальные инвестиции в три блока в Карском море в 200–300 млрд долл., а в Черное море – 55 млрд долл. Первая разведочная сква-

жина в Арктике, по его словам, будет пробурена «Роснефтью» и ExxonMobil в 2015 г. А первая нефть на Карских блоках ожидается примерно через полтора года после начала разведочного бурения. Инвестиции в проекты на российском шельфе оцениваются для первоначального этапа геологоразведочных работ в сумме более 3,2 млрд долл. Первая 3-D геологоразведка начнется уже в 2012 г.

В рамках реализации положений Соглашения о стратегическом сотрудничестве Neftegaz Holding America Limited, независимая косвенная дочерняя компания «Роснефти», зарегистрированная в штате Делавэр, заключила отдельный пакет соглашений о приобретении 30 % от доли ExxonMobil в участке Ла Эскалера Делавэрского нефтегазоносного бассейна в Западном Техасе (США). Она также получает право приобрести 30-процентную долю в 20 принадлежащих ExxonMobil участках в Мексиканском заливе, являющегося одним из богатейших нефтегазоносных бассейнов в мире. Кроме того, в Канаде другая независимая дочерняя компания «Роснефти» – RN Cardium Oil Inc. – получает 30 % от доли ExxonMobil в участке Харматтан пласта Кардиум на территории Западно-Канадского бассейна в провинции Альберта (Канада). Пласт Кардиум является одним из наиболее востребованных перспективных активов с трудноизвлекаемыми запасами нефти.

Как подчёркивают некоторые российские аналитики, «Роснефть» подписала соглашение с ExxonMobil после провала переговоров с BP. Общая цель сотрудничества, по их мнению – обмен активами. О равнозначности обмена, по их мнению, говорить сложно. Ведь российские проекты еще не запущены, в то время как «Роснефть» получит доли в уже действующих проектах ExxonMobil. Здесь присутствуют разные инвестиционные риски, разные расходы на проекты. Между тем ExxonMobil выйдет на российский рынок, станет участником освоения российского шельфа, считающегося одним из перспективнейших направлений развития нефтегазовой отрасли РФ. А «Роснефть» выйдет на рынки Северной Америки и получит доступ к технологиям ExxonMobil, что повысит эффективность разработки её шельфовых проектов.

Для России важно своевременное освоение запасов на шельфе, считает начальник отдела методологии оценочной деятельности АКГ «МЭФ-Аудит» К. Гречухин. Ведь инвестиции, современные технологии разведки и добычи углеводородов в условиях Арктики с учетом фактора времени освоения месторождений и практический опыт ExxonMobil – это то, чего в активе «Роснефти» сейчас нет. Тем более, что в настоящее время в России действующие месторождения выработаны и необходима скорая альтернатива. Также существует риск того, что предполагаемые запасы нефти на деле окажутся гораздо меньшими или еще более труднодоступными, что повышает риски проектов.

Некоторые российские эксперты допускают, «что чуть большую экономическую выгоду получают американцы, но для «Роснефти» здесь более важной

представляется политическая составляющая соглашения. Не секрет, что за “Роснефтью” до сих пор тянется “дело ЮКОСа”, и на Западе об этом прекрасно помнят. И подписание соглашения с одним из лидеров мировой нефти- и газодобычи ExxonMobil – это своеобразное “отпущение грехов” российской компании. Это должно позволить компании свободнее чувствовать себя на западных рынках, открывает широкие возможности для заимствований на Западе, позволяет активнее вкладываться в иностранные активы, приобретать оборудование и технологии, а ради всего этого можно и чуть-чуть поступиться своим профитом».

Вслед за ExxonMobil, президент «Роснефти» Э. Худайнатов подписал соглашение о стратегическом сотрудничестве с главой **итальянской компании Eni** П. Скарони. Руководители компаний подписали соглашение о создании совместного предприятия для освоения Федынского и Центрально-Баренцевского участков в Баренцевом море и Западно-Черноморского участка (Вал Шатского) в Черном море. Доля Eni в СП составит 33,33 %. В соответствии с соглашением, Eni обеспечит финансирование комплекса геологоразведочных работ, необходимых для подтверждения коммерческой перспективности участков. Кроме того, договор предусматривает обмен технологиями и персоналом и участие «Роснефти» в международных проектах Eni.

По аналогии сотрудничества с Exxon Mobil в данном случае Eni осуществит допуск «Роснефти» к своим активам в Европе, Северной Африке, Северной Америке. С учетом скорых сроков освоения с применением качественных технологий и осуществлением Eni финансирования геологоразведочных работ ее доля в прибыли 33,33 %, по мнению некоторых российских аналитиков, может считаться экономически обоснованной.

Суммарные извлекаемые ресурсы участков совместного освоения оцениваются в 36 млрд баррелей нефтяного эквивалента. «Высокая перспективность участков в Баренцевом море связана с их непосредственной близостью к шельфу Норвегии, где за последние годы открыто, как минимум, три крупных месторождения. Высокая вероятность обнаружения углеводородов на Западно-Черноморском участке подтверждается данными сейсмоки и недавним открытием на Черноморском шельфе Румынии», – считают в «Роснефти» и Eni.

Инвестиции «Роснефти» и Eni только в геологоразведку составят 2 млрд долл., большую часть этих расходов возьмет на себя иностранный партнер. Причем на 2d и 3d сейсморазведку будет потрачено не более 3–5 % от этой суммы, так как основной статьей станет бурение разведочных скважин.

Чрезвычайно важным для «Роснефти», по мнению некоторых российских аналитиков, стало заключение соглашения с **норвежской Statoil**, являющейся одной из крупнейших мировых нефтегазовых компаний, с контрольной долей государства. «Statoil обладает колоссальным опытом по работе на шельфе, в том числе и в Баренцевом море. Портфель проектов компании включает в себя разработку глубоководных месторождений, битуминозных песков и тяже-

лой нефти, – отмечает аналитик “Инвесткафе” Г. Бирг. – Таким образом, как и в случае с ExxonMobil, “Роснефть” получит доступ к передовым технологиям, которые так необходимы российской компании для разработки месторождений на шельфе и материке».

Как говорится в пресс-релизе «Роснефти», соглашение предусматривает сотрудничество сторон в создании совместного предприятия для освоения Персеевского участка в Баренцевом море, а также трех участков в Охотском море – Лисянского, Кашеваровского и Магадан-1. Доля Statoil в проекте составит 33,33 %. В соответствии с окончательными соглашениями, Statoil полностью профинансирует работы по геологоразведке на этих участках в рамках согласованных программ работ. Согласно договоренностям, Statoil возместит «Роснефти» исторические затраты и 33,3 % расходов по оплате лицензий на эти участки. Соглашение также закрепляет за «Роснефтью» возможность получения от Statoil единовременного бонуса за каждое коммерческое открытие запасов нефти и газа. Суммарные прогнозные ресурсы четырех участков составляют около 2 млн т нефти и 1,8 трлн куб. м газа.

Эксперты подчёркивают, что основной профиль работы Statoil – разработка шельфовых месторождений. Причем по климатическим условиям эти месторождения схожи с шельфовыми проектами «Роснефти». Кроме того, у норвежцев есть преимущество перед другими нынешними партнерами «Роснефти» по шельфовым проектам – у них лучшее судостроение, лучшие в мире суда для разведки на шельфе, утверждает директор по управлению активами Инвестиционная компания «ТРЕЙД-ПОРТАЛ» Н. Солабуто. «Именно поэтому им отдают начальный этап работ. “Роснефть” торопится, так как, по нашим предположениям, в верхних эшелонах власти есть план по разработке шельфа, в который госкомпания пытаются уложиться».

«Роснефть» в первой половине апреля нынешнего года направила предложения о совместной разработке 12-ти участков шельфа также и основным частным компаниям российской нефтедобычи – «Лукойлу», ТНК-ВР, «Сургутнефтегазу» и «Башнефти». Из российских компаний заинтересованность в совместной работе на шельфе с «Роснефтью» проявили «Лукойл» и ТНК-ВР.

Так, «Лукойл» предложил «Роснефти» участие в своих зарубежных проектах в обмен на возможность разрабатывать российский арктический шельф. Об этом заявил президент «Лукойла» В. Алекперов. По его словам, проект Западная Курна-2 в Ираке, реализуемый «Лукойлом» пока в этом плане не рассматривался. Но он может быть рассмотрен, поскольку «Роснефть» проявляла свою заинтересованность в сотрудничестве по Западной Курне-2. В переговорном процессе с «Роснефтью» находится и ТНК-ВР.

По сообщениям российских СМИ, в мае нынешнего года «Роснефть» ещё не привлекла партнеров для разработки пяти участков из 12-ти, по которым она предлагала сотрудничество российским и иностранным компаниям. Это участки Магадан-2 и Магадан-3 в Охотском море, Южно-Черноморский в

Черном море, Южно-Русский в Печорском море и Медынско-Варандейский в Баренцевом море. «Роснефть» предлагает своим партнерам долю 33,3 % в проектах на шельфе, предложение также включает выплату бонуса в случае подтверждения запасов и финансирование партнером геологоразведки.

По мнению некоторых российских аналитиков для частных российских нефтяных компаний такое партнерство с «Роснефтью» все-таки лучше, чем ничего. А другие эксперты считают маловероятным, что частные российские вертикально интегрированные нефтяные компании пойдут на эти условия, но не потому, что они для них невыгодные, а потому, что хотят большей самостоятельности. Наиболее вероятными действиями в отношении арктического шельфа с их стороны будут попытки по убеждению властей отдать каждому из них свой участок шельфа, на котором они будут работать. Наиболее вероятной сферой частно-государственного партнерства называется использование совместной береговой инфраструктуры, которая будет сооружаться для приема арктических углеводородов (*Закінчення в наступному номері*).

В об'єктиві – регіон

А. Потіха, наук. співроб.

Що хвилює кримських татар

Кожного року в травні кримські татари відзначають трагічну річницю депортації свого народу на схід. Цього року також відбулись масові акції в Криму, які супроводжувались не лише економічними вимогами, а й деякими політичними. Зокрема, понад 15 тис. учасників Всекримського траурного мітингу в Сімферополі, присвяченого 68-й річниці сталінської депортації кримських татар, ухвалили резолюцію, в якій задекларовано намір продовжити ненасильницьку боротьбу за відновлення своїх прав на батьківщині.

В акції, організованій меджлисом кримських татар, взяли участь керівники цього об'єднання, правозахисники.

У заході також взяли участь заступник Голови ВР України М. Томенко, представник Президента України в Криму В. Плакіда, заступник голови Ради міністрів АРК А. Абдуллаєв, заступник голови ВР АРК Г. Іоффе, народні депутати О. Доній і М. Мартиненко, гості з Росії, Туреччини, Румунії та США.

Колони репатріантів, іноді викрикуючи «Аллах акбар», пройшли від околиць Сімферополя до центру міста, де зібралися на мітинг, з транспарантами «Вічна пам'ять жертвам геноциду», «Вимагаємо відновлення кримсько-татарської мови», «Відновимо права кримськотатарського народу під егідою міжнародної громадськості», «Вимагаємо прийняти закон України про віднов-

лення прав кримськотатарського народу», національними прапорами та прапорами України. Під час мітингу була прийнята резолюція, в якій зазначалось: «Ми, учасники Всекримського траурного мітингу, пам'ятаючи про сотні тисяч кримських татар, які загинули і померли в місцях депортації, про тисячі активістів кримськотатарського національного руху, які боролися за право повернення на Батьківщину, усвідомлюємо відповідальність за долю свого народу і майбутнє Криму, зберігаємо принципи ненасильницької боротьби, спираючись на підтримку демократичних сил українського суспільства і сприяння міжнародної громадськості, сповнені рішучості добитися відновлення справедливості і забезпечення демократичного розвитку незалежної України, в якій будуть повністю дотримані права корінного народу Криму».

Учасники мітингу тримали в руках транспаранти з вимогою вирішення земельної проблеми в Криму, відродження топонімії, що існувала на півострові до 1944 р., ухвалення закону про відновлення прав депортованих.

Крім того, присутні прийняли звернення «Про загрозу відродження сталінізму в Україні» у зв'язку з заявою лідера Компартії України П. Симоненка, який виправдовує вчинені сталінським режимом злочини проти кримськотатарського народу. Як інформують ЗМІ, П. Симоненко заявив, що депортація кримських татар, 46 % з яких у результаті загинули, була зроблена радянською владою для їх порятунку. Про це він заявив з трибуни Верховної Ради.

За словами П. Симоненка, під час Другої світової війни 20 тис. кримських татар перейшли на бік нацистів. «Вони в один день перейшли на бік Гітлера і присягнулися воювати на боці Гітлера. Саме ці представники сприяли тому, що були здані і зражені всі закладки для організації партизанського руху в Криму», – сказав він і додав, що татари «охороняли концентраційні табори».

«Саме для порятунку кримськотатарського народу була застосована міра вивезення з території Криму. Чому? Тому що ці злодіяння обов'язково призвели б до стану громадянської війни», – заявив П. Симоненко.

За його словами, після вислання кримські татари отримали освіту і займали відповідальні пости. Як відомо, за оцінками кримськотатарських організацій, у результаті депортації загинуло близько 46 % виселених татар. У свою чергу учасники мітингу закликали уряди демократичних держав, ПАРС, ОБСЄ та парламент ЄС заборонити лідеру Комуністичної партії України П. Симоненку в'їзд до країн Європи.

Під час мітингу його учасники ухвалили резолюцію «Про загрозу відродження сталінізму в Україні та захист основ демократії в Україні та світі», в якій засудили дії лідера КПУ П. Симоненка. «Виправдання з трибуни парламенту України народними депутатами України злочинної депортації кримськотатарського народу та національних меншин, вчиненої радянським режимом, завдає прямої образи всьому кримськотатарському народу, окремим громадянам та їхнім нащадкам», – вважають учасники мітингу.

У резолюції також міститься вимога до Президента, Голови Верховної Ради, Прем'єр-міністра України, глав МВС і СБУ, Генеральної прокуратури України висловити офіційну позицію у зв'язку з заявами лідера комуністів у парламенті України – і у формі політичних заяв, і у формі ухвалення процесуальних рішень та дій відповідно до чинного законодавства України.

Учасники Всекримського жалобного мітингу, присвяченого 68-й річниці депортації кримських татар, також закликали світову спільноту надати допомогу кримськотатарському народу та Українській державі в поверненні, облаштуванні та відновленні їхніх прав. «Консолідоване сприяння міжнародної спільноти, насамперед європейських країн, що пережили у ХХ ст. нацистський та сталінський режими, які принесли із собою геноцид, порушення прав і свобод людини, військові злочини та злочини проти людства, дасть змогу вжити конкретних заходів із надання допомоги Україні в подоланні наслідків цих злочинів – відновити кримськотатарський народ у його правах і забезпечити гарантії його вільного розвитку на своїй землі», – ідеться в резолюції мітингу.

Учасники акції також закликали Президента, Верховну Раду та Кабінет Міністрів України «вжити всіх заходів для того, щоб спільними зусиллями та за участю міжнародної спільноти забезпечити проведення у 2012 р. Міжнародного форуму з питання відновлення прав кримськотатарського народу на своїй Батьківщині, гарантування його безпеки і гарантій розвитку в Україні».

Вони нагадали, що ідею проведення такого форуму підтримали присутні в жовтні 2011 р. у Києві уповноважені представники ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, урядів провідних європейських держав, Канади, США і Туреччини. Крім того, Верховний комісар ОБСЄ в справах національних меншин надіслав керівництву України пропозиції щодо проведення восени 2012 р. у Києві міжнародного форуму, метою якого є розробка та ухвалення спеціальної міжнародної програми сприяння поверненню, облаштуванню та відновленню прав кримськотатарського народу.

Лідери кримських татар вважають, що держава має більше приділяти уваги проблемам кримських татар. На їхнє переконання, катастрофічні наслідки депортації кримськотатарського народу зі своєї землі та десятиліття насильницького утримання його в місцях вигнання – аж до кінця 80-х років ХХ ст., не подолано до сьогодні. Зокрема, не завершено процес повернення всього народу, десятки тисяч кримських татар усе ще вимушені залишатися в місцях вигнання. При цьому переважна більшість із понад 260 тис. кримських татар, що повернулися ціною неймовірних поневірянь на свою батьківщину, позбавлені елементарних умов для облаштування своїх сімей.

За словами лідерів кримських татар, після двох десятиків років із дня проголошення незалежності України не ухвалено жодного закону, спрямованого на відновлення прав кримськотатарського народу, на створення умов для його відродження та збереження на рідній землі. Більше того, ухвалювані в Україні закони створюють нові перешкоди в поверненні та облаштуванні кримських

татар, забирають у них останні сподівання на відновлення справедливості та зневажених прав. Варто відзначити, що саме напередодні річниці депортації кримських татар Верховна Рада провалила ухвалення законопроекту народно-го депутата М. Джемілева (НУ – НС) «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», спрямованого на реабілітацію кримських татар. Проти законопроекту виступили члени фракції Партії регіонів та КПУ.

Щоправда, парламентарі пообіцяли, що цей законопроект буде розглянуто пізніше. До цього ж часу будуть готові економічні розрахунки. Як інформують ЗМІ, Верховна Рада повернула профільному комітету на доопрацювання зазначений законопроект. За відповідне рішення 16 травня проголосували 366 депутатів. Прийняти закон у першому читанні Верховна Рада не змогла, його підтримали тільки 177 депутатів. Згідно з рішенням, законопроект мав бути розглянутий 22–25 травня. До цього ж часу Кабінет Міністрів повинен був надати економічні розрахунки.

Законопроект стосується в основному відновлення прав 230 тис. кримських татар, депортованих з Криму сталінським режимом у 1944 р. Під час обговорення в парламенті пропонувалося розширити його положення на інші факти депортації за національною ознакою. У проекті закону даються визначення термінів «депортація», «особи, депортовані за національною ознакою», «відновлення прав», «компенсація», «реабілітація», «реституція», «компенсація» тощо.

За словами експертів, законопроект відображає пріоритетні напрями державної політики у сфері відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою. Зокрема, держава гарантує депортованим особам, які добровільно повертаються в місця їхнього постійного проживання на момент депортації, рівні з громадянами України права згідно з Конституцією України та умови для облаштування, включаючи забезпечення землею, житлом, працевлаштуванням, освітою, сприяння культурному і духовному розвитку.

Експерти наголошують, що останнім часом у Криму активізувалися земельні протестні акції кримських татар. За словами правозахисників, на півострові міжетнічна ситуація загострюється, оскільки міліція не реагує на порушення прав кримських татар.

Разом з тим не варто забувати, що влада намагається вирішити проблеми кримських татар і багато з цього питання вже зроблено. Як відзначив Президент України В. Янукович, держава піклується про кримських татар. Президент констатував, що держава вирішує життєво необхідні питання з облаштування кримських татар, які були депортовані і повернулися на історичну батьківщину. Про це йдеться у зверненні В. Януковича з нагоди 68-ї річниці депортації кримськотатарського народу. «І зараз, незважаючи на економічні труднощі, наша держава вирішує життєво необхідні питання з облаштування репатріантів та їхніх нащадків», – йдеться у зверненні.

В. Янукович висловив глибоку повагу всім, хто витримав це випробування долі. Президент підкреслив, що успіх у розвитку толерантного, багатого та

привабливого Криму може бути досягнутий тільки спільними зусиллями. Він також зазначив, що український народ повинен пам'ятати про трагічні сторінки своєї історії і будувати країну, в якій життя людини, її права і свободи завжди будуть найвищою цінністю.

Верховна Рада вшанувала хвилиною мовчання пам'ять загиблих у результаті депортації кримських татар.

У свою чергу меджліс кримськотатарського народу закликав своїх співвітчизників – учасників земельних самопоселень – відкласти масові акції протесту до завершення переговорів з урядовцями.

Запланованих масових акцій протесту кримських татар біля Верховної Ради Криму не було. За повідомленням прес-служби меджлісу кримськотатарського народу, таке рішення ухвалили на розширеній нараді за участі членів меджлісу, керівників регіональних органів етнічного самоврядування та представників «галявин протесту». Останні планували провести під стінами місцевого парламенту великий мітинг проти затягування з вирішенням земельних проблем репатріантів.

За інформацією ЗМІ, минулого року кримський уряд за підтримки меджлісу створив спеціальну Земельну комісію і виступив з ініціативою ліквідації всіх самозахоплень у Сімферополі і Сімферопольському районі з виділення земельних ділянок в інших місцях тим учасникам «галявин протесту», які мають на них законне право.

Перший заступник голови меджлісу Р. Чубаров зазначив, що на «галявинах протесту», де своєї землі для облаштування родин чекають близько 12 тис. людей, «відбуваються складні процеси». За його словами, вирішення проблеми затягується, «люди роками залишаються і без землі, і без простого пояснення, коли цю землю реально отримають, багато репатріантів у відчаї, зростають протестні настрої».

Саме тому, на думку першого заступника голови меджлісу, представники «галявин протесту» звернулися до меджлісу з проханням підтримати їх вихід до стін Верховної Ради Криму. За словами Р. Чубарова, дискусія з представниками самопоселенців була дуже гострою.

Лідери проурядової кримськотатарської організації «Себат», яка контролює частину самопоселень, заявили, що саме меджліс підбурює учасників «галявин протесту». Р. Чубаров спростував ці твердження і заявив, що меджліс до 18 травня, коли відзначалася чергова річниця депортації, жодних масових антиурядових заходів не проводив.

Д. Решетов, учасник акції самопоселення у с. Мирне на околиці Сімферополя, підтверджує, що до організації протестів меджліс не має відношення, але до його рекомендацій відкласти мітинг до завершення переговорів з урядом Криму лідери ініціативних груп прислухаються. Проте, за його словами, чи вийдуть люди на вуличні протести, залежить від того, як швидко і продуктивно пройде їх зустріч з представниками урядової Земельної комісії.

Останнім часом кримські татари включилися у «мовний процес». Як відомо, Верховна Рада України «вирішує мовну проблему» своєрідними методами. Кримські татари також вирішили, що настав час вирішити питання кримськотатарської мови. Представники кримськотатарського народу звернулися до лідерів Партії регіонів з проханням створити умови для вивчення кримськотатарської мови кримськими чиновниками. За інформацією ЗМІ, відповідну заяву було направлено В. Януковичу, М. Азарову та О. Єфремову. «Ми просимо у зв'язку з можливим прийняттям законопроекту “Про основи державної мовної політики” створити умови для вивчення кримськотатарської мови працівниками державних структур і педагогами в загальноосвітніх школах у місцях компактного проживання кримських татар у містах і селах Автономної Республіки Крим», – так звучить текст заяви в перекладі на українську мову.

Сама заява була написана кримськотатарською мовою і передана в центральний офіс Партії регіонів у Києві. «Ми написали текст заяви кримськотатарською, бо якщо вони хочуть вводити регіональні мови, то значить, повинні ними володіти», – говорить один з учасників акції А. Алієв.

Як зазначають експерти, сам процес передачі заяви також здійснювався кримськотатарською мовою. Спочатку співробітник офісу Партії регіонів не зрозумів тексту звернення кримськотатарською мовою. Проте побачив знайоме прізвище О. Єфремова і вирішив прийняти заяву.

На думку експертів, така активність кримських татар обумовлена не лише проблемами репатріантів, а і політичними процесами напередодні виборів до парламенту України. Кримські татари визначаються, яку політичну силу вони будуть підтримувати. Зокрема, меджліс кримськотатарського народу заявив про готовність укласти на виборах союз з однією з національно-демократичних сил. Як зазначив голова меджлісу, нардеп від НУ – НС М. Джемілев, скоріше за все, це буде НУ – НС, БЮТ, не виключається В. Кличко, національно-демократичні сили.

Між тим, зі слів М. Джемілева, поки переговори про це не велися. Він констатував, що за мажоритарною системою у кримських татар немає яких-небудь шансів пройти в парламент, тому що вони розселені по всій території Криму. «Тому та політична сила, з якою ми укладемо угоду, з нашої точки зору, повинна в прохідній частині виділити нам два місця без зазначення прізвищ», – зазначив він. За словами М. Джемілева, прізвища кандидатів буде визначати національний з'їзд. «А в мажоритарних округах ми підтримаємо тих кандидатів, яких висуне та політична сила, з якою ми підемо в союз», – підкреслив голова меджлісу. З приводу того, що буде в разі, якщо їм не буде надано двох місць у списку якої-небудь політичної сили, М. Джемілев заявив, що тоді кримські татари можуть узагалі ігнорувати вибори, тому що для них це дуже важливо. Разом з тим М. Джемілев підкреслив, що кримські татари не будуть «торгуватися» з Партією регіонів за їхню підтримку в парламенті

законопроекту «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». «Вони (“регіонали”) готові були проголосувати, але, виявляється, надійшла команда не голосувати. До розгляду цього законопроекту до мене підходили представники “регіоналів”, заспокоювали. А потім за 5 хвилин до розгляду сказали: “Вибачте, прийшла інша команда”. Від кого, мені цього не говорили. Можна здогадуватися», – зазначив М. Джемільєв.

За його словами, мабуть, була спроба вести якийсь торг. На часі ж вибори. «Ми, звичайно, на такі торги не підемо. У нас своя точка зору на подальший розвиток України. Для нас, звичайно, дуже важливо, щоб підтримували наші законні права, але в нас все-таки є якісь принципи, якими ми не торгуємо», – пояснив М. Джемільєв.

На думку експертів, кримськотатарську проблему не вирішено, але представники влади намагаються її вирішувати. Разом з тим у період виборчої кампанії це питання завжди загострюється. І напевно чи нинішня виборча кампанія стане винятком...

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Як ми вже повідомляли («Галичина» за 23 лютого), в Івано-Франківському національному університеті нафти і газу розгортають співпрацю з Краківською гірничо-металургійною академією (Academia Gorniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica – AGH) з підготовки магістрів серед п’ятикурсників ІФНТУНГ. Отже, нині про значення такого партнерства для подальшого розвитку університету, про наукові здобутки вчених ІФНТУНГ та структурні переміни в ньому, пов’язані з «європеїзацією» навчального процесу в цьому ВНЗ, а заодно про проблеми вищої школи України та шляхи їхнього вирішення розповідає ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу член-кореспондент НАН України, професор С. Крижанівський.

– Євстахію Івановичу, яким бачите майбутнє ІФНТУНГу, який вплив на це може мати партнерство з AGH?

– Співпраця з Краківською гірничо-металургійною академією, тобто з ВНЗ міжнародного рівня, сподіваюся, посприє втіленню в життя й наших стратегічних задумів. Адже статус університету пора піднімати. Пора ІФНТУНГу виходити на найвищий щабель у відповідному рейтингу – стати дослідницьким університетом. Таких ВНЗ в Україні лише сім. Це та категорія університетів, у яких доволі високий рівень розвитку наукової роботи. Для них перед-

бачено цілковито інші умови фінансування й організації як навчального процесу, так і всієї їхньої діяльності.

Скажімо, для звичайних національних університетів кількість штатних працівників розраховують так, що на кожного викладача має припадати 13 студентів, а для дослідницьких ця норма значно нижча – лише п'ять до одного. Це дає можливість налагодити більш індивідуальне навчання. Отже, можна зберегти колектив, зменшуючи контингент студентів, і ґрунтовнішу підготовку давати фахівцям, яких випускаємо.

– А Краківська академія який статус має?

– Це якраз дослідницький ВНЗ. До речі, й інші наші партнери – знаменитий Губкінський університет, що в Москві, тобто Російський державний університет нафти і газу ім. І. М. Губкіна – теж недавно отримав такий статус. Лише ми відстаємо. Але нічого, підтягнемось. Ми взагалі мріємо потрапити в топ-200 найкращих університетів Європи чи 500 – світу. Це, звісно, далека мрія. У тих рейтингах поки що жодного українського ВНЗ. Наразі лиш єдиний Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут» має шанс туди потрапити.

Утім, ми не просто декларуємо такі наміри. Ще торік ми успішно пройшли чергову акредитацію і прийняли відповідну програму до 2020 року. У ній серйозно окреслено системні моменти організації всіх видів діяльності. Тож нині інтенсивно працюємо задля зростання рейтингу.

Так само послідовно ми працювали, коли мали на меті стати національним університетом. Коли ж домоглися цього 2001 р., то не одержали його просто так, а здобули. Відповідно до указу Президента України, у групі вищих навчальних закладів статус національного могли отримати лише три ВНЗ. Була вперта конкурентна боротьба. Спеціальна аналітична група в Міністерстві освіти і науки визначала показники і рейтинги претендентів. На тому шляху ми обігнали багатьох претендентів і стали третім національним у групі профільних ВНЗ після Національного гірничого університету м. Дніпропетровськ та Національної металургійної академії м. Дніпропетровськ. Це вже потім в Україні почали «дарувати» університетам той престижний статус, роздавати до свят або до різних політичних подій. Через те нині частина ВНЗ позиціонуються як національні, хоча не всі відповідають належним вимогам.

– Чого потрібно досягти, щоб потрапити до міжнародного рейтингу?

– Формально рейтингові університети характеризуються за двома показниками – за рівнем популярності в наукових колах праць їхніх учених, тобто за мірою практичної користі від їх теоретичних здобутків, а також за обсягом університетського бюджету.

Вважаю, що цей підхід правильний, інакше й бути не може в ринкових умовах. Саме втілені в життя наукові досягнення і мають формувати суспільний авторитет університету й приносити йому дохід.

– Який же має бути бюджет рейтингового ВНЗ?

– Мінімальний рівень – 1,5 млрд дол., причому зароблених. Для нас, звісно, то велика сума. Але ж немає нічого неможливого. Це демонструє й досвід польських партнерів. 19 років тому, коли мене вперше обрали ректором, я відвідав Польщу, щоб подивитися, як вони розвивають сферу освіти й науки. Тодішні ВНЗ в цій країні мали такі самі бюджети, які були і в нас. Та нині бюджет Краківської гірничо-металургійної академії – ВНЗ, який майже у два рази більший за ІФНТУНГ, недалеко від рейтингового мінімуму і перевищує наш бюджет у понад 50 разів.

Звичайно, нашим польським колегам легше. Вони мають можливість простіше брати участь у різних цільових програмах ЄС, заробляючи при цьому чималі кошти. Ми ж можемо покладатися лише на себе. Щоб потрапити до рейтингу, вищий навчальний заклад мусить брати участь у серйозних державних, міжнародних програмах і заробляти на тому кошти. Ми до того прагнемо й на це розраховуємо. І вже дечого домоглися. Зокрема ІФНТУНГ – чільна установа в Україні з прогнозування зсувів. Університет визнали головним координатором робіт з локалізації Домбровського кар'єру в Калуші. Спільно з інститутом електрозварювання ім. Є. Патона НАНУ ми вийшли на державний рівень і з таким ноу-хау, як постачання газу до України принципово новим способом – рухомими трубопроводами, про що «Галичина» недавно писала.

Останніми роками ми системно обстежили українську газотранспортну систему щодо її зношеності – весь комплекс, усю його матеріальну частину. Це, до речі, вельми актуальна тема. Нині ж усі беруться оцінювати технічний стан нашої труби, говорять про потребу її модернізації тощо. Ми розуміємо, звідки такі віяння, про які можна прочитати в публікації «Если государство в ближайшее время не найдет денег на модернизацию всей газотранспортной системы, ее придется законсервировать» у «Фактах» за 9 грудня 2011 р. Та якщо, як тут мовиться, наша труба годиться лише на брухт, то чому «Газпром» так прагне заволодіти нею?

У тім-то й річ, що там добре знають, чого вона варта. Унаслідок ґрунтовних досліджень ми довели безпідставність будь-яких сумнівів у придатності ГТС виконувати своє призначення. Ми разом з професором Львівського фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України Г. Никифорчиним пишемо про це у фундаментальній праці «Корозійно-воднева деградація нафтових та газових трубопроводів та запобігання їй». Уже побачили світ два томи її, невдовзі вийде третій. Та книжку вже розкупають усі зацікавлені, у тому числі в «Укртрансгазі» й «Нафтогазі».

Участь у якомога більшій кількості таких серйозних програм, наукова розробка власних державної ваги ідей чи ініціатив і формує креативне обличчя університету. Такими в ідеалі й мають бути ВНЗ – дослідницькими, які не чекають замовлень, а пропонують свої проекти. Ми йдемо цим шляхом і є два такі чинники, що сприяють цьому. По-перше, те, що ми все-таки працюємо на

одну й ту саму галузь – переважно на нафтогазовий комплекс країни. По-друге, допомагає й те, що працюємо, по суті, у провінції, а не в центрі країни.

– Це звучить дещо парадоксально. Здавалося б, у столиці більші можливості для наукової діяльності і реалізації теоретичних напрацювань, ніж у вельми віддаленому від неї регіоні.

– Завдяки тому, що ми в Івано-Франківську, а не в Києві, нам вдалося зберегти кадровий потенціал. У столичних же установах спостерігається велика плінність кадрів — там важко втримати добрих фахівців. Наших спеціалістів теж переманюють на роботу до великих компаній у Києві, і ми не можемо тому зарадити, оскільки їм пропонують уп'ятеро-вшестеро вищий заробіток, дають квартири й т. д. Але це відбувається не так інтенсивно. Тож загалом у нас стабільний колектив. Люди приросли до рідної землі, мають тут родини й оселі. А працюють в ІФНТУНГУ переважно місцеві жителі. Вони працелюбні, звикли до роботи на одному місці й не дуже хочуть зриватися і кудись переходити. А це та основа, завдяки якій і бачимо означені перспективи університету.

Готуючись набути статусу дослідницького, розробили й серйозну кадрову програму. Згідно з нею кожен наш доктор наук зобов'язаний підготувати як мінімум ще одного науковця такого рівня. Отже, якщо нині в нас працює близько 90 докторів наук, то має стати мінімум 150. Саме така кількість докторів наук має працювати в дослідницькому університеті.

Ставку робимо на молодих. Торік університет поповнився п'ятьма молодими докторами, одному з яких виповнилося лише 32 роки. Щоб привабити молодих, прийняли таке рішення: якщо науковець захистить до досягнення 50-літнього віку докторську дисертацію, то отримає житло від університету.

– Мабуть, тому торік в університеті і з'явилося відразу троє порівняно «юних» докторів?

– Не лише тому, а й через те, що ми поступово впроваджуємо нову методу «виращування» наукових кадрів. Кожен професор ІФНТУНГУ може знайти собі учня, створити програму його наукового поступу і просувати його. Можливості для цього є.

Свого часу чимало дисертацій нашим ученим доводилося захищати аж у Москві. Тепер стало легше, можемо це робити в Україні, маємо для цього всі необхідні комісії й ради. До речі, очолити експертну раду в галузі корисних копалин і металургії доручили мені. Цього року на базі ІФНТУНГУ захищатимуть три докторські дисертації, присвячені, по суті, різним аспектам одного й того самого питання – транспортування стиснутого газу рухомими газопроводами. Одна з них стосується суто економічних питань цього нововведення, у другій обґрунтовано його екологічну безпеку, у третій ідеться безпосередньо про технологію перевезення газу. Отож, плануємо організувати всі три захисти протягом одного дня на засіданнях трьох різних рад, які відбудуться з інтервалом у дві-три години. Думаю запросити на захисти й представників відповідних галу-

зей, щоб вони могли ознайомитися відразу з трьома різними гранями наукових досліджень такої важливої державної проблеми, як енергопостачання. Такі заходи спрацьовують як добра реклама розробок університету.

– Чи оцінюють ваші зусилля на рівні держави?

– Приїжджав півтора року тому до ІФНТУНГУ міністр енергетики та вугільної промисловості Ю. Бойко. Йому дуже сподобався університет і ті ідеї, які визрівають у його стінах. Він дав згоду стати головою наглядової ради ІФНТУНГУ. Натомість мене ввів до колегії міністерства. Ю. Бойко також видав наказ, щоб до складу урядових делегацій у важливих міжнародних поїздках включали представника нашого університету. Так само нас мають постійно запрошувати на великі наради з питань, які входять до нашої наукової компетенції. Тобто на урядовому рівні з нами рахуються, мають нас за партнерів, вважають, що ІФНТУНГ може вирішувати ті чи інші питання державної ваги. І це теж сприятиме нам у досягненні мети. Безумовно, часи для цього не найкращі – світом потрясають фінансові й енергетичні кризи. У державі не завше є кошти на дослідження. Ми можемо розраховувати лише на свою активну позицію, на попит на наші пропозиції-послуги, за які будуть готові заплатити (*Мороз В. Як університету стати дослідницьким // Галичина (www.galychyna.if.ua/index.php?id=single&tx_ttnews[tt_news]=19459&tx_ttnews[backPid]=24&cHash=ecf5bbfd87). – 2012. – 18.05).*

Інноваційні розробки та технології

Інституту фізіології імені О. Богомольця НАНУ міжнародна експертна група дала неупереджену оцінку роботам українських дослідників, виконаним у рамках першої в країні ключової лабораторії.

Минув рік, як за підтримки Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України та Державного фонду фундаментальних досліджень стартував пілотний проект під назвою Науково-навчальний центр «Державна ключова лабораторія молекулярної та клітинної біології» (далі – ДКЛ). Унікальність цього проекту полягає в тому, що відбір дослідницьких пропозицій для ДКЛ уперше здійснювала Міжнародна експертна рада – МЕР (нині вона називається Міжнародна консультативна рада – МКР) на чолі з лауреатом Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини Е. Неером.

Ідея відкриття таких лабораторій в Україні була ініційована громадською організацією «Український науковий клуб», який об'єднує вчених із прогресивним мисленням. Державні ключові лабораторії – це принципово нова для наших реалій модель організації наукових досліджень. Тому цілком зрозумілий суспільний інтерес до цього проекту.

О. Кришталь, директор Інституту фізіології ім. О. Богомольця, академік НАНУ:

«Рік тому керівництво Держінформнауки на пропозицію, підтриману президентом НАНУ Б. Патеном, ухвалило новаторське рішення про створення державної ключової лабораторії. Аналоги подібних лабораторій є в багатьох країнах в Америці та Європі. Мережа ключових лабораторій працює в Китаї.

Суть ідеї – створити умови для провідних учених країни в такій важливій галузі науки, як біологія. У молекулярній біології очікуються величезні звершення. Ідеться про всю екосистему, про те, як людству оптимально взаємодіяти з усією екосистемою. Життя на Землі прагнути до того, щоб бути керованим. Людство з його мільярдами людей, які створюють культуру, не може не бути утворюючим фактором для всієї планети. Цей фактор має утворити гармонію з усією планетою та всією біосферою. Наука має бути готова до цієї невідкладної стратегічної ролі.

В Україні є невелике, порівняно з іншими країнами, наукове співтовариство вчених-біологів різних напрямів. Вони беруть активну участь у світовій науці. Це дає змогу співпрацювати зі своїми колегами у світі на рівних. Таку можливість у допустимих межах надають українським ученим ключові лабораторії.

Створено прецедент – ідеться про додаткове до бюджетного фінансування. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації (ДАНІ) України ухвалило рішення, згідно з яким гроші на науку в ключовій лабораторії виділятимуться на підставі висновків Міжнародної наглядової ради. До неї входять провідні вчені світу в галузі молекулярної біології й молекулярної фізіології. Наглядова рада розглянула результати конкурсу. І в ньому перемогли три інститути Національної академії наук України: Інститут фізіології ім. О. Богомольця, Інститут молекулярної біології та генетики, Інститут клітинної біології (Львів). На три проекти, які базуються на цих трьох інститутах, було виділено кошти.

Інституту фізіології ім. О. Богомольця за минулий рік удалося отримати багато нових даних у таких напрямках досліджень, як нейродегенеративні захворювання, хвороби Альцгеймера, Паркінсона. Значний обсяг займають дослідження у сфері боротьби з болем. Результат цих досліджень – наукові публікації в провідних міжнародних журналах. Кількість таких публікацій, виконаних у рамках ключової лабораторії, обчислюється десятками.

Ключова лабораторія – не просто науковий, а науково-навчальний центр, тому в проєкті задіяна переважно молодь, аспіранти й навіть студенти, які, ще не маючи диплома, уже отримали можливість відчутти смак справжніх наукових досліджень».

Г. Єльська, директор Інституту молекулярної біології та генетики, академік НАНУ:

«Ключові лабораторії виникли не на порожньому місці. Вони з'явилися на основі того матеріалу й тих досліджень, які вже були в інституті. І коли пода-

вали цей проект, учені спиралися на результати, які дають підстави претендувати на новий грант і рухатися далі.

Інститут отримав грант Фонду фундаментальних досліджень, він дав можливість якоюсь мірою підтримати молодих учених і придбати недороге обладнання. Грант – 4 млн грн. Однак, якщо врахувати, що новий секвенатор ДНК, який дуже потрібен, коштує 12 млн грн, то цього, звісно, мало.

За цей рік учені просунулися у вивченні молекулярних механізмів деяких серйозних захворювань, у вивченні тих білків і тих комплексів, які беруть участь у канцерогенезі, нейродегенеративних захворюваннях. Наприклад, у сфері канцерогенезу знайдено певні гени, які можуть бути показниками початку розвитку процесу чи показниками того, до якої стадії дійшов розвиток канцерогенного процесу в організмі. Причому не можна сказати, що канцерогенез викликає якийсь один ген, хоча раніше була така точка зору. Уже зрозуміло, що в цьому задіяна ціла мережа генних змін і мутацій. Нині вже є підходи, які дають змогу знайти ту мішень, на яку потрібно спрямувати потім терапію.

З погляду фундаментальної науки отримано важливі результати щодо кращого розуміння роботи “машини”, яка реалізує генетичну інформацію. В організмі інформація записана в гені. Вона передається на рівень матричних РНК, а потім на рівень білка. У всіх цих процесах можуть накопичуватися помилки. І є навіть така теорія, що старіння пояснюється нагромадженням безлічі помилок під час життя. Вони можуть спричинити деякі захворювання. Тому визначити, як у точності працює весь механізм, дуже важливо.

Українські вчені довели, що механізм працює на рівні білка. Зрозуміли, яким чином відбувається усунення помилок. На рівні ДНК вони вивчають процес мутацій, які відбуваються під впливом різних екологічних факторів. Виявити, як вони відбуваються, хто в цьому бере участь, що до цього призводить – це вже дасть в остаточному підсумку фундаментальне розуміння проблеми.

Проблема онкогенезу – одна з найнагальніших проблем медицини. Упродовж останніх 50 років виникають одні гіпотези, інші, вони змінюються, але дійти до повного розуміння того, що відбувається в організмі, як розвивається цей процес, ще не вдається. Тому зусилля вчених нині спрямовані на те, щоб знайти причину; з’ясувати, що є поштовхом; чи є генетична схильність; які мутації можуть призводити до цього; які гени відповідають за несприятливі процеси. У різних людей ці процеси можуть розвиватися по-різному: в одних випадках хіміотерапія приносить якусь користь, а в інших – ні.

Нині вчені шукають підходи, завдяки яким можна було б “закрити” роботу мутованого онкогена не з допомогою хімічних речовин, а натуральніше – з допомогою зовсім маленьких РНК.

Є великий прогрес у розумінні того, що відбувається. Але ще немає цілісної картини, як задіяні геном, протеом, як задіяна імунна система, як усе це взаємодіє. Цілісної картини ще немає. Поки що збираємо окремі фрагмен-

ти, хоча й дуже важливі, – потрібно скласти цілісну картину і на підставі цього розуміння створити лікарські засоби».

А. Сибірний, директор Інституту клітинної біології, академік НАНУ:

«Цілий комплекс проблем пов'язаний з тим, щоб визначити, як клітина ідентифікує білки й органели, як розпізнає серед них зіпсовані та як знищує їх. Тож як клітини синтезують білки, відомо дуже добре. Але як клітина утилізує те, що їй не потрібно, відомо дуже погано. А саме в цьому лежить розгадка причини хвороб Альцгеймера, Паркінсона. Учені з різних боків вивчають цю проблему. Українські вчені зі свого боку на дріжджах як на модельній системі вивчають гени, що беруть участь у розпізнаванні та деградації білків і органел».

В. Кухар, директор Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії, академік НАНУ, член МКР:

«Для української науки дуже важливо підтримати точки кристалізації там, де вчені займають хороші позиції у світовій науці. Необхідно, щоб ці точки викликали кристалізацію в більших масах. Рівень ідей у ключових лабораторіях для українських умов досить високий. Про високий рівень нашої науки свідчить і те, що чимало співробітників, які працюють за кордоном, успішно себе проявляють. Їхні публікації доволі часто цитують у світових наукових виданнях.

Експеримент, який нині проводиться у трьох інститутах, необхідно поширити на інші галузі науки, що можуть стати центрами прогресу. Маємо чималі успіхи в матеріалознавстві. Особливо в царинах, пов'язаних з наноматеріалами. Є непогані роботи й у галузі хімії, їх досить добре цитують у світі. Тут перспективні роботи також пов'язані з “нано”. Це роботи Інституту хімії поверхні, Інституту неорганічної хімії, почасти Інституту фізичної хімії та Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії» (*Рожен О., Суржик Л. Наука «від ключ» // Дзеркало тижня. Україна (http://dt.ua/SCIENCE/nauka_pid_klyuch-102298.html). – 2012. – 18–25.05).*

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

В Украине сделан первый практический шаг к созданию научно-технической базы для разработки нового поколения ядерных источников энергии.

На территории Национального научного центра «Харьковский физико-технический институт» (ННЦ ХФТИ) началась подготовка нулевого цикла здания современной исследовательской установки. Она позволит ученым реализовать на практике идеи создания безопасного и экологически чистого источника энергии.

Мировое сообщество договорилось о замене применяемых ныне реакторов более надежными моделями. До 2030 г. должны быть разработаны ядерные

реакторы четвертого поколения. Страны, не сделавшие этого, будут вынуждены отказаться от использования устаревших ядерных технологий и развивать тепловые или гидроэлектрические станции.

Эта проблема очень актуальна для Украины. Почти половину выработки электроэнергии Украина получает на АЭС, оснащенных реакторами второго поколения. Их можно будет заменить более безопасными установками, имеющими элементы пассивной защиты и обладающими высокой степенью безопасности. Однако создание безопасной, экологически чистой ядерной энергетики возможно только на основе принципиально новой ее концепции – это отказ от реакторов и переход на подкритические сборки, управляемые ускорителем. В этом случае любое исходное событие приводит к отключению ускорителя и цепная реакция деления ядер урана прекращается, чем обеспечивается безопасность таких систем.

Установку «Источник нейтронов, основанный на подкритической сборке, управляемой ускорителем электронов» было решено возвести на окраине города – в пос. Пятихатки, где расположен Харьковский физико-технический институт. Против этого выступили экологи. Они говорили, что нет полной гарантии безопасности экспериментальной базы источника нейтронов, поэтому такие научные исследования вести здесь нельзя. Невдалеке ведь находится жилая застройка микрорайона, городские базы отдыха. Доводы экологов повторяли и некоторые жители Пятихаток.

ННЦ ХФТИ заключил контракты на изготовление всего оборудования для «Источника нейтронов». Установка «Источник нейтронов» будет служить для проведения исследований как в атомной энергетике, так и в других отраслях науки и техники. Установка позволит производить медицинские изотопы для лечения рака и иных заболеваний, заниматься радиационным материаловедением, исследовать нанотехнологии и делать многое другое (*Гук Н. Мир нашему атому // Рабочая газета (<http://rg.kiev.ua/page5/article24299>). – 2012. – 18.04*).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Про наукові здобутки вчених Запорізького державного медичного університету упродовж навчального року, який завершується, розповідає проректор з наукової роботи, доктор медичних наук, професор В. Турманський:

«Наукова робота є однією з головних складових усього навчального процесу. Нині над запланованими дисертаціями працюють 38 майбутніх докторів наук і 114 кандидатів. Упродовж навчального року працівниками ВНЗ захищено чотири докторські й 33 кандидатські дисертації. Видано 14 монографій,

п'ять підручників, 36 навчальних посібників з грифом МОН і МОЗ, а також отримано 47 патентів України. Це досить висока наукова планка.

Про серйозність і обсяги наукових пошуків свідчить хоча б те, що кожного року ВНЗ закуповує на 6–8 млн реактивів, тварин, обладнання для здійснення наукових досліджень. Це істотно сприяє молодим ученим. Свої роботи вони публікують, як того вимагає регламент, у трьох добротних оформлених фахових журналах, які видає університет.

Справжньою подією щовесни є традиційні наукові конференції студентів і молодих учених. Зазвичай, вони в нас проходять як всеукраїнські з міжнародною участю. Наприклад, цього року така відбулася під назвою “Медицина і фармація ХХІ століття: погляд у майбутнє”. Вільні від занять того дня студенти працювали в 19 секціях, було виголошено понад 300 доповідей і повідомлень. У гостях у ЗДМУ побували молоді науковці з Казахстану, Узбекистану, Росії, Білорусі. Чудовим було їхнє спілкування. Автори кращих робіт отримали грамоти, подарунки. Окрім того, у рамках Дня науки ми провели три засідання спецрад, де претенденти захистили п'ять кандидатських дисертацій – з фармації, анатомії, патанатомії, патофізіології тощо.

Університет плакає плеяду молодих науковців. На кожному факультеті створюються групи студентів, яким дозволено мати один “творчий” день для самоосвіти, для них створено факультатив для занять англійською. Досягнення талановитих гідно оцінює держава. Так, студентка шостого курсу О. Моніна за дослідження впливу антигенів на внутрішньоутробний розвиток плоду стала лауреатом премії Національної академії медичних наук. Асистент кафедри фармакології О. Соколик – лауреат премії Національної академії наук, таким чином відзначений її доробок щодо розробки нейропротекторів, які пом'якшують вплив гіпоксії на головний мозок.

Наука ніколи не була вельми прибутковою справою або такою, що приносить швидкий результат. Це шлях довгий, тернистий, не завжди вдячний. Але він прекрасний і винагороджує тих, хто вірний науці, надзвичайним скарбом – бути кращими у професії, прислужитися людям, які очікують порятунку й сподіваються, що вчені обов'язково знайдуть нові ліки чи опанують нові методики операцій, які збережуть їм життя» (*В науку ступай на світланні // Запорізька правда (http://zpprada.info/index.php?option=com_content&view=article&id=4896:2012-05-21-10-56-05&catid=1:latest-news). – 2012. – 19.05).*

Для всіх студентів та аспірантів, професорів і викладачів, працівників наукової сфери День науки є професійним святом, яке Україна відзначає вже 14 років поспіль. Це свято творчої праці, свято людей, діяльність яких стала символом прогресу цивілізації та інтелектуальної революції.

У ці святкові дні у вищих навчальних закладах цікаво були організовані наукові конференції, лекції-презентації, круглі столи, зустрічі з науковцями.

Так, у Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького відбулася IV Міжнародна наукова конференція «Лінгвалізація світу» за участі представників Інституту мови Національної академії наук України.

В Уманському державному педагогічному університеті ім. П. Тичини в цікавій формі пройшла студентська наукова інтернет-конференція «Комп'ютери у навчальному процесі» та V Всеукраїнська студентська наукова конференція «Здобутки, проблеми та перспективи педагогічної науки та практики в умовах інноваційної перебудови української національної освіти».

Молоді науковці Черкаського державного технологічного університету взяли участь у конкурсі на кращу наукову публікацію та в міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин».

Повчальною для студентів та викладацького складу Академії пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля була науково-практична конференція «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє». У ній також взяли участь науковці Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, Черкаського державного технологічного університету.

У Тальнівському будівельно-економічному коледжі за участі молодих фахівців Уманського національного університету садівництва відбувся круглий стіл на тему: «Забезпечення охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування». Цікавими видалися вікторини серед студентської молоді «Україна і наука на сучасному етапі», «Молодь і сучасна наука».

Студенти та викладачі Городищенського коледжу спільно з науковцями інституту помології ім. Семиренка взяли участь у конференції «Теоретичні знання, практичні навички та наукове підґрунтя – основні фахові характеристики майбутнього спеціаліста».

В Уманському медичному коледжі організована виставка творчих робіт за наслідками пошукової, науково-дослідницької та гурткової робіт та міжвузівська науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих науковців «Гуманне виховання як формуюча складова сучасного змісту освіти».

За участі науковців Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини в Уманському гуманітарно-педагогічному коледжі ім. Т. Г. Шевченка проведено круглий стіл на тему: «Актуальні проблеми та перспективи сучасної педагогічної науки: пошуки, досвід, практика».

З нагоди Дня науки кращі науково-педагогічні працівники та студенти навчальних закладів були відзначені нагородами (*Проведення у вищих навчальних закладах області заходів, приурочених до Дня науки // Новини тижня (<http://nt.ck.ua/novini-cherkaschini/19309.html>). – 2012. – 22.05*).

Практичне впровадження наукових напрацювань

В Україні впровадили спостереження за екологічними злочинами за допомогою супутників. Високі технології приходять на допомогу егерям на велосипедах. Супутник допоможе знайти нові сміттєзвалища, вирубки лісів, несанкціоновані кар'єри, а головне – приховати цю інформацію на місці вже буде неможливо. Комп'ютер зіставляє фото із старими знімками. Видно навіть нові кримські дачі.

Так, у Голосіївському парку було виявлено сміттєзвалище, площа якого становила приблизно 12 га. Місцеві чиновники запевнили, що нічого не знають, а територію парку вже давно віддали Національному заповіднику.

Система коштувала 50 млн грн, але її вважають вигідною, бо прокуратура вже з тестових знімків порушила кримінальних справ на 60 млн завданих збитків. Супутник допомагає також з'ясувати, де сіють неврахований врожай і не платять з нього податки, чи справді державні гроші йдуть на будівництво дамб проти паводків. Оновлюються фото поки що три-чотири рази на рік.

Заплановано створити при Кабінеті Міністрів України єдиний Центр аналізу супутникових даних. Він слугуватиме не тільки виявленню екологічних злочинів, фото використовуватимуть для різних потреб – від оборонних до сільськогосподарських (*ВолиньPost* (<http://www.volynpost.com/news/3896-za-nezakonnou-vyrubkoyu-derev-slidkuvatymut-z-kosmosu>). – 2012. – 6.05).

Питання інформатизації

Міжнародний центр інформаційних технологій разом із Закарпатським державним університетом заснували в Ужгороді найпотужніший у Західній Україні навчальний центр, у якому всі бажаючі – віком від 10 до 50 років – зможуть отримати фахові навички роботи з комп'ютерними програмами. «Ми пропонуємо Вам за короткий термін якісно вивчити комп'ютерні дисципліни різних типів, гнучкий графік навчання, доступні ціни, максимум практики, можливість подальшого працевлаштування, а також гнучку систему знижок, після навчання видається сертифікат», – ідеться на сайті центру (*ClipNews.info* (<http://www.clipnews.info/newstopic.htm?id=43715>). – 2012. – 7.05).

Розробки в галузі космонавтики

«Україна за 20 років здобула визнання на міжнародній арені космічних держав і увійшла до п'ятірки країн за кількістю щорічно здійснюваних

запусків», – заявив голова Державного космічного агентства (ДКА) України Ю. Алексєєв.

Українські вчені в галузі космонавтики пропонують зробити наступний крок в українській космічній політиці – створити Національну раду з космосу, про що президент НАНУ акад. Б. Патон написав у листі до Президента України. Космічна діяльність забезпечується не тільки ДКА, а й академією наук, тому важливо організувати діяльність цих установ і відповісти на питання про те, яким є масштаб космічної діяльності України і в чому полягають її пріоритети. Головне завдання – скоординувати користувачів космічної інформації – науковців, військових, метеорологів, аграріїв, урядові установи. Без космічної інформації сьогодні не обходиться жодна країна.

Учені проаналізували, скільки витрачається грошей на аналогічні проекти в інших країнах, оцінили стан української промисловості та її потреби. Одне з ключових положень такого аналізу для підтримки передових технологій – рівень держзамовлення має бути не менше 75 % від загального обсягу виробництва галузі. Необхідно, щоб космічні програми відповідали конкретним замовленням (*О. Федоров: У нас є космічний потенціал, який може стати локомотивом для інших галузей / Бесіду віє К. Гончаров // Дзеркало тижня. Україна (http://dt.ua/SCIENCE/oleg_fedorov_u_nas_e_kosmichny_potentsial,_yakiy_mozhe_stati_lokomotivom_dlya_inshih_galuzey-100857.html), – 2012. – 20–27.04).*

Про сучасний стан та перспективи української космонавтики, пріоритети космічної політики, виконання космічної програми директор Інституту космічних досліджень Національної академії наук України та Державного космічного агентства України О. Федоров.

Важливим є входження України в міжнародне співробітництво. Учені розробляють хороші космічні проекти, такі як «Морський старт» чи проект «Дніпро», що вважаються кращими зразками застосування військових технологій у мирних цілях.

У рамках співпраці з Росією є програма наукових експериментів на Міжнародній космічній станції і програма, у якій використовується база Євпаторійського центру дальнього космічного зв'язку.

Окрема ситуація з проектом «Дніпро» – це комерційний проект, щодо якого дійсно є труднощі в переговорах з Міністерством оборони Росії. Стосовно підвищення цін. Проект успішний, цілком природно, що вони хочуть більше грошей.

Росія є стратегічним партнером, і українська космічна галузь, за підсумками 2011 р., працює прибутково переважно завдяки замовленням з Росії. Важлива й участь України в російському проекті «Радіоастрон», унікальному астрофізичному проекті вивчення об'єктів дальнього космосу за допомогою на-

земного космічного радіоінтерферометра. Його мета – спільно з глобальною наземною мережею радіотелескопів створити єдину систему наземно-космічного інтерферометру для отримання зображень, координат і кутових переміщень різних об'єктів Всесвіту з винятково високою роздільною здатністю. Україна «на повний зріст» бере участь у цьому проекті насамперед завдяки унікальній евпаторійській антені Т-70. Таких у світі всього шість.

Інститут космічних досліджень Національної академії наук України є координатором програми Міжнародної космічної станції, яка є найбільшим у світі науковим космічним проектом. Її будівництво розпочалося 1998 р. і тривало у співробітництві аерокосмічних агентств Росії, США, Японії, Канади та Євро-союзу. Для США проект набув статусу національної лабораторії. Вперше ми розпочали дослідну роботу у відкритому космосі з метою навчитися жити й працювати в його умовах. Це унікальний приклад міжнародного співробітництва.

Для України принципово важливо брати участь у цьому проекті, а тому укладено з Росією угоду на проведення на борту МКС російсько-українських експериментів. Наразі два з семи вже готові.

В інтересах української науки та промисловості вчені інституту виконують на МКС біологічні, фізичні, матеріалознавчі експерименти. Це унікальна можливість працювати у складі міжнародних колективів, брати участь у проєктах світового масштабу.

Отриманий у спадок від Радянського Союзу технологічний потенціал застарів, тому для України дуже важлива участь у міжнародному космічному співробітництві.

«Січ-2» – унікальний проєкт. Вчені оцінюють його в площині нової парадигми космічної діяльності. У цьому контексті надзвичайно важлива організація інформаційної системи для максимальної віддачі в інтересах української безпеки та економіки.

Інститут проаналізував можливості «Січі-2» і звернувся до Міністерства сільського господарства з пропозицією допомогти розв'язати проблему пересівання озимих. Замість створення комісії в кожному районі фахівці мають можливість у досить короткий строк подивитися й оцінити території з космосу.

Прогнозування врожайності – це передова наука, і інститут нині успішно розробляє технології для оцінювання стихійних явищ, повеней.

Людство навчилося запускати супутники, навчилося отримувати багато різноманітної інформації, проте залишаються проблеми з її ефективним використанням. На сьогодні вже не потрібні картинки, потрібні веб-технології. Ефективність задоволення цих потреб залежить від інтегрального використання трьох чинників: космічних даних, наземних даних та інформаційних технологій моделювання.

Є рішення створити при Кабміні інформаційно-аналітичну систему застосування даних – вона об'єднує вчених, космонавтів та осіб, які ухвалюють

рішення щодо визначення конфігурації системи. Цей проект європейського рівня увійде до нової космічної програми на наступні п'ять років.

«Циклон-4» – найнадійніший за кількістю вдалих пусків ракетноносій у світі. «Циклон-2» і «Циклон-3» закінчили свою активну роботу. У спільному українсько-бразильському проекті з розроблення оновленої ракети ми реалізуємо потенціал нашої ракетної галузі. Удосконалюємо те, що вміємо робити, і намагаємося вивести на ринок. Це комерційний проект, здійснюваний за кредитні гроші. Він іще на стадії розробки, але за української участі вже розпочалося будівництво космодрому в Бразилії. Зробимо пробний пуск наукового супутника на «Циклоні-4», оскільки хочемо не лише продемонструвати можливості нової ракети, а й реалізовувати міжнародний проект, у рамках якого здійснюватиметься експеримент в іоносфері, у галузі космічної погоди. Плануємо, що на «Циклоні-4» полетить мікросупутник «Мікросат-1» науково-прикладного призначення.

Космічна наука в Україні – один з небагатьох прикладів успішного функціонування науки високих технологій.

Пам'ятаймо, що українці – нація, яка, попри всі проблеми і негаразди, уміє виготовляти ракети. Таких націй небагато, і сфера космічної діяльності може стати складовою національної ідеї (*О. Федоров: «У нас є космічний потенціал, який може стати локомотивом для інших галузей» / Бесіду з К. Гончаров // Дзеркало тижня. Україна (http://dt.ua/SCIENCE/oleg_fedorov_u_nas_e_kosmichniy_potensial,_yakiy_mozhe_stati_lokomotivom_dlya_inshih_galuzey-100857.html). – 2012. – 20 – 27.04*).

Проблеми інформатизації

Ірина Беззуб, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Бібліотека вищого навчального закладу у формуванні інформаційної культури студента

У статті викладено основні напрями розвитку бібліотек ВНЗ України, які розглядаються як інформаційна підтримка навчального й наукового процесу; висвітлюється роль бібліотек у формуванні інформаційної культури студентів.

Ключові слова: бібліотеки, електронні ресурси, інформаційні технології, інформаційна культура, корпоративні системи.

Сучасне світове співтовариство прямує до відкритого інформаційного простору, що передбачає відсутність будь-яких перешкод в отриманні інформації. Цей процес супроводжується змінами в усіх сферах людської діяльності, бібліотечна справа – не виняток. Бібліотеки переосмислюють свою роль у сьогодиншньому суспільстві, виконуючи водночас свої традиційні функції.

Реалізація освітньої функції завжди була невід'ємною складовою частиною діяльності бібліотек. З іншого боку, функціонування освітніх закладів, реалізація освітніх програм неможливі без опору на бібліотеки та їхні інформаційні ресурси. Таким чином, діяльність таких соціальних інститутів, як бібліотеки та освітні установи, завжди тісно взаємопов'язана. Кардинальні зміни у світовій системі освіти, приєднання України до Болонського процесу впливають на зміни в реалізації бібліотеками освітньої функції. Насамперед це стосується бібліотек вищих навчальних закладів. Державна політика в освітній сфері, необхідність адаптації до впливу мінливого світу формують нову парадигму діяльності бібліотек ВНЗ, вимагають постійного коригування стратегії, цілей і завдань. Модернізація бібліотек ВНЗ, відповідно до напрямів модернізації системи вищої освіти, стає закономірною. У зв'язку з цим вивчення діяльності бібліотек ВНЗ у контексті модернізації вищої школи є актуальною і важливою проблемою, що вимагає спеціального наукового дослідження.

Феномен бібліотеки ВНЗ, її організаційна структура, роль в інформаційному суспільстві, реформуванні системи вищої освіти вже стали предметом наукової уваги багатьох дослідників. Ця проблематика розглянута в роботах І. П. Бургер, Т. В. Комаровської, Г. Ю. Кудряшової, В. Н. Маркової, С. П. Галактіонової, Е. А. Лівадонової, Л. Д. Лавриненко, В. Г. Дригайла [1, 5, 8, 10, 11, 13].

Значна кількість робіт (Є. Д. Абулкаїрової, А. В. Болотова, І. П. Бургер, М. Г. Вохришевої) присвячена інноваційній діяльності бібліотек ВНЗ, зокрема їх інформатизації. У цьому напрямі виокремлюються дослідження, у яких розкриваються досвід упровадження і використання в бібліотеці ВНЗ новітніх інформаційних технологій (НІТ) (насамперед Інтернету), створення електронних каталогів, баз даних, а також умови їх трансформації в гібридну, віртуальну та електронну бібліотеки.

Питання про сучасні тенденції та перспективи розвитку електронних бібліотек аналізувалися в працях зарубіжних науковців (Г. А. Євстігнеєва, А. І. Земскова, Б. Е. Ленга, М. Г. Лінквіст, Р. Д. Стюарта, Т. Манна) та вітчизняних дослідників (Л. Й. Костенка, О. С. Онищенко, Т. П. Павлуші, І. А. Павлуші та ін.). Роль бібліотек у самостійній та позанавчальній роботі студентів, розвитку їхньої інформаційної культури розкривають І. Х. Гайнутдінова, Т. В. Єременко, О. Б. Забеліна, Н. Г. Грабар [3, 7]. Незважаючи на кількість досліджень, присвячених проблемі функціонування бібліотек ВНЗ та їхній ролі в освітньому процесі, реформування системи освіти в Україні, з одного

боку, та поглиблення інформатизації – з іншого, обумовлюють актуальність зазначеної теми, зокрема питання участі бібліотек у формуванні інформаційної культури студентів.

Сучасна бібліотека ВНЗ під впливом інформаційних технологій зазнає процесу трансформації. Сьогодні бібліотека ВНЗ в Україні – не просто сховище навчальних матеріалів, це відкрита комунікаційно-комунікативна система, яка бере участь у педагогічно-виховному, міжкультурному, міжбібліотечному обміні, а також в обміні з внутрішніми структурами ВНЗ (кафедрами, музеями, побутовими службами, громадськими організаціями) та іншими суспільними закладами (школами, технікумами, видавництвами). Комунікативна діяльність бібліотеки скерована на створення комфортного середовища для використання інформації; розвиток засобів внутрішніх організаційних та зовнішніх інформаційних зв'язків; формування інституалізованих і використання неінституалізованих каналів та засобів міжособистісного спілкування й обміну знаннями.

Упровадження сучасних освітніх технологій передбачає активне звернення до цілого спектра інформаційних ресурсів. При цьому цільові установки освітніх технологій зумовлюють необхідність ефективного керування цими ресурсами, наявність оптимальних умов доступу до них, високого рівня інформаційної культури студентів. Такі установки є одночасно завданнями інформатизації бібліотек ВНЗ. Останні трансформуються в нові за своєю місією інститути, головна функція яких полягає в тому, щоб стати «воротами» доступу до різноманітної інформації незалежно від її належності до локального бібліотечного фонду.

У сучасному світі глобальної інформатизації визначальним моментом є співіснування друкованих та електронних джерел інформації. Протягом тисячолітньої історії розвитку бібліотек основою їх роботи щодо задоволення інформаційних потреб користувачів виступав бібліотечний фонд – «зібрання різних документів, підібраних відповідно до профілю [бібліотеки], завдань, інтересів і запитів читачів, організовані певним чином, збережені тривалий час для повного, якісного й оперативного використання» [5]. Однак у світлі інформатизації обмеженість навіть найбагатшого локального бібліотечного фонду стає дедалі очевиднішою, а впровадження сучасних освітніх технологій, що вимагає залучення широкого спектра інформаційних джерел нового типу, додатково стимулює процеси інформатизації бібліотек ВНЗ. Поняття «бібліотечний фонд» трансформується в більш конструктивне і відповідне сучасній місії бібліотеки поняття інформаційних ресурсів.

Про таку трансформацію свідчить досвід університетських бібліотек США, які виступають визнаними лідерами в галузі впровадження інформаційних технологій. Значну увагу вони приділяють розвитку інформаційного потенціалу та забезпеченню інформаційних потреб користувача. Наприклад, у бібліотеці Каліфорнійського університету створено віртуальну наукову бібліотеку, яка

містить систематизовані анотовані посилання на 14 тис. ресурсів. Із 22 млн примірників фонду бібліотеки Іллінойського університету Урбана-Шампайн – 10 млн друковані, інші – електронні. Стандарт навчання в університетах штату Північної Кароліни передбачає наявність у кожного студента ноутбука й можливість доступу в Інтернет з будь-якого приміщення на території університету. Комп'ютерна техніка підлягає оновленню раз на два роки [13].

У бібліотеках США використовується так зване мобільне довідково-інформаційне обслуговування (*roving reference*) читачів під час користування електронними каталогами та ресурсами. Оскільки використання інформаційних ресурсів Інтернету постійно збільшується, зростає й потреба в наданні допомоги безпосередньо біля автоматизованих місць. Відвідувачі бібліотеки постійно потребують порад і допомоги з боку бібліотекарів в умовах електронного середовища. Співробітники не тільки надають консультації біля комп'ютерів, а й організують довідково-інформаційне обслуговування електронною поштою, а в деяких випадках надають довідки в режимі реального часу в Інтернеті.

Таким чином, користувачів бібліотек США вже не цікавить, чи є у фондах бібліотек той чи інший документ, для них важливо, чи відкриють для них бібліотеки доступ до потрібної інформації. У який спосіб це буде зроблено (через традиційну книгу у фондї, з онлайн-ової повнотекстової бази даних, через оперативну електронну доставку документа, доступ до «вільного» Інтернету), стає для користувачів питанням не істотним. Набагато важливіше для них швидкість і зручність в отриманні інформації. Орієнтація на оперативне отримання інформації реалізується в концепції бібліотек як «інформаційних воріт» (*information gateway*) і веб-сайтів бібліотек як «інформаційних порталів» (*information portals*). Таке розуміння бібліотек ВНЗ є дуже близьким до розуміння сучасних освітніх технологій, що передбачають безперешкодне вільне оперування широким спектром інформаційних джерел незалежно від їх формату [6].

Одним з головних завдань бібліотек ВНЗ України є інформаційна підтримка навчального й наукового процесу через освоєння інформаційних і комп'ютерних технологій; удосконалення багатоступінчатої веб-сторінки бібліотек; створення електронних каталогів; формування корпоративних комп'ютерних мереж бібліотек з каналами виходу у глобальні інформаційні мережі; придбання бібліотеками електронних ресурсів для науки й освіти.

Наявність локальної мережі та автоматизованої інформаційної бібліотечної системи (АІБС), яка дає змогу автоматизувати всі основні бібліотечні процеси та надає можливість комунікативного обміну інформацією, є невід'ємною складовою сучасного обслуговування. Бібліотеки, що створюють свої електронні каталоги, з часом організують доступ до них через Інтернет, утворюють корпоративні бібліографічні інформаційно-пошукові системи, які поєднують електронні каталоги бібліотек різних рівнів чи декількох регіонів.

Такі мережі наявні, наприклад, у бібліотеках Південного регіону, зокрема Одеського національного університету, Одеської юридичної академії, Одеського екологічного університету, Кіровоградського педагогічного університету, Запорізького національного технічного університету, Запорізького національного університету, Таврійського національного університету, Кримського медичного університету. Проте бібліотеки вищих навчальних закладів продовжують шукати нові форми роботи з користувачами. Вони створюють електронні каталоги, які сьогодні існують майже в усіх бібліотеках ВНЗ. Загальна кількість становить майже 3,5 млн описів. Найактивніше цю роботу ведуть бібліотеки Запорізького державного медичного університету – 1 593 795 описів; Запорізької державної інженерної академії – 346 974; Одеського національного університету – 260 205; Одеської державної академії будівництва й архітектури – 198 446.

Крім того, бібліотеки вищих навчальних закладів упроваджують у роботу пластикові ключ-карти (читацькі білети), використовують штрих-кодові технології (Одеський національний університет), забезпечують доступ до вітчизняних та зарубіжних ресурсів через Інтернет (майже всі бібліотеки), створюють зали електронних документів (Одеський національний університет, Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кримський медичний університет, Національний університет кораблебудування (м. Миколаїв), Херсонський державний аграрний університет), закупають бази даних та створюють власні повнотекстові та реферативні бази [14].

Наукова бібліотека ОНУ – перша в Україні – перейшла на електронне замовлення та електронний формуляр. Обслуговування в електронному форматі через електронний формуляр – новий вид роботи НБ ОНУ, який сьогодні впроваджено на 10 факультетах. Це надає ряд переваг – відсутність черг, оперативність обслуговування, удосконалення роботи з боржниками, а впроваджена бібліотечна програма дає змогу кожному користувачеві ознайомитися зі списком літератури, який є в його абонементі.

Із 2005 р. вузівські бібліотеки півдня України ведуть роботу щодо розвитку корпоративних мереж бібліотек. Бібліотеками Запорізького регіону в 2005 р. розпочата робота зі створення і функціонування корпоративної бібліотечної системи м. Запоріжжя. Проект «Створення корпоративних інформаційних ресурсів» підтримали три бібліотеки міста – Обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького, бібліотека Запорізького національного технічного університету і бібліотека Запорізького національного університету.

Бібліотека Запорізького державного медичного університету продовжує діяльність зі створення корпоративної автоматизованої бази даних статей з питань медицини, фармації. Це – електронний каталог «Медична література України», у формуванні якого беруть участь три бібліотеки: Національна на-

укова медична бібліотека МОЗ України, бібліотека Запорізького медичного університету і Дніпропетровська обласна медична бібліотека.

З метою об'єднання в корпоративну комп'ютерну мережу з вузівськими бібліотеками м. Одеса у 2006 р. було укладено угоду про спільну діяльність Наукової бібліотеки ОНУ (як організатора) і бібліотек Медичного і Економічного університетів.

Бібліотека Одеського державного медичного університету є учасником іншої корпоративної системи медичних бібліотек. З метою створення міжрегіональної корпоративної бібліотечно-інформаційної системи свої зусилля об'єднали бібліотеки Одеського медичного університету, Вінницька обласна наукова медична бібліотека, Житомирська обласна наукова медична бібліотека. Центром цієї корпоративної системи стала бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова.

Із 2005 р. бібліотека Кіровоградського національного технічного університету (КНТУ) бере участь у центральному українському кооперативному каталозі (ЦУКК) з аналітичного опису періодичних видань. Триває робота з корпорації вузівських бібліотек методичного об'єднання м. Миколаїв, до якого входять п'ять бібліотек: Миколаївський державний аграрний університет, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В. О. Сухомлинського, Миколаївський навчально-науковий інститут ОНУ ім. І. І. Мечникова, Національний університет кораблебудування ім. ад. Макарова.

Для створення сучасного іміджу бібліотек ВНЗ Миколаївщини в регіоні прийнято рішення створити регіональний освітньо-інформаційний портал, що слугуватиме для довідкових та комунікаційних цілей. Портал бібліотек ВНЗ Миколаївської області створюється на базі бібліотеки Національного університету кораблебудування. Він орієнтований на те, щоб зробити фонди бібліотек доступними широкому колу користувачів; підвищити їхню інформованість про роботу і послуги бібліотек ВНЗ; довести до користувачів, бібліотекарів і партнерів актуальну інформацію; надати співробітникам бібліотек можливість спілкуватися один з одним і з користувачами, брати участь у дискусіях і складанні різноманітних опитувань. Важливим аспектом є співробітництво всіх бібліотек-учасниць, які працюють в єдиній автоматизованій бібліотечній системі «УФД/Бібліотека», що спрощує організацію зведення електронних каталогів бібліотек. Переваги такого порталу полягають в удосконаленні інформаційного обслуговування читачів у контексті об'єднання розрізаних наукових електронних ресурсів; у всесвітній мережі з'являється інформація про бібліотеки ВНЗ регіону, їхній фонд та інформаційні ресурси; удосконалення міжбібліотечного співробітництва в контексті онлайн-форумів з професійних питань.

Сьогодні провідні бібліотеки південного регіону України намагаються зробити наступний крок у засвоєнні інформаційних технологій у навчальному

процесі – налагодити кооперацію бібліотек в інших галузях. Насамперед це комплектування фондів (організація корпоративних підписок) і надання доступу до документних ресурсів.

Сучасна вузівська бібліотека – доступний, прозорий заклад з гнучкою структурою та організацією обслуговування, технічно обладнаний, який для формування інформаційного поля використовує новітні технології. Структуруючи інтернет-ресурси, вона виступає в ролі інформаційного посередника, навігатора в морі інформації, допомагаючи знаходити якісні, релевантні інформаційні ресурси, а бібліотекарі виступають провайдерами якісної інформації, надаючи доступ до електронних інформаційних ресурсів, навчаючи ефективно шукати інформацію в Інтернеті та користуватися сучасними інформаційними технологіями.

Безумовно, підключення до мережі Інтернет – один з основних етапів інформатизації бібліотеки, певна об'єктивна необхідність для оперативного та повного інформаційного забезпечення користувачів. Однак якщо бібліотека користується лише тією інформацією, яку пропонують інші користувачі мережі, то вона стає пасивним учасником інтернет-ринку. Сучасна бібліотека ВНЗ здатна й повинна сама пропонувати свої ресурси через Інтернет, стаючи активним учасником інформаційного ринку. Тим паче, що хостінг веб-матеріалів надають переважно вищі навчальні заклади, яким бібліотеки підпорядковуються.

Маючи проблему недостатньої кількості літератури (особливо навчальної), вузівські бібліотеки України створюють повнотекстові колекції навчально-допоміжних матеріалів. Частіше бібліотеки використовують їх лише в локальних мережах чи навіть на локальних машинах, щоб уникнути проблем, пов'язаних з вирішенням питань авторського права. У той же час порівняно менший внесок вузівських бібліотек у формування корпоративних бібліографічних баз даних. Це зумовлено багатьма відмінностями в діяльності бібліотек – нормативно-методичними, програмними, технічними та ін.

Одним з основних напрямів діяльності бібліотек ВНЗ є створення оптимальних умов для самостійної роботи студентів. Під нею розуміють різноманітні види індивідуальної й колективної діяльності студентів на аудиторних і позааудиторних заняттях без участі викладача. Із урахуванням того, що кількість годин, відведених на самостійне оволодіння професійними знаннями, постійно збільшується, роль бібліотеки в цих умовах неухильно зростає. Бібліотека надає студентам необхідні підручники, методичну допомогу й інші навчальні та методичні матеріали. Ефективність самостійної роботи залежить від багатьох складових – упровадження сучасних освітніх технологій, забезпеченості навчальною, навчально-методичною, довідковою й науковою літературою, достатності робочих місць, обладнаних сучасною електронною технікою.

Вузівська бібліотека – це підрозділ інформаційної сфери вузу, головним завданням якого є формування інформаційної культури особистості, що набуває

виняткового значення і стає одним із пріоритетних напрямів вищої школи. Нині існує велика кількість визначень поняття «інформаційна культура», але найбільш поширеним є розуміння інформаційної культури як «сукупності інформаційного світогляду, системи знань та вмінь, що забезпечують самостійну діяльність, спрямовану на задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій» [9]. Категоріями інформаційної культури особистості можна вважати її вміння формулювати свою потребу в інформації, ефективно здійснювати пошук необхідних джерел в усій сукупності інформаційних ресурсів, переробляти й створювати якісно нову інформацію, відбирати та оцінювати її, а також здатність до інформаційного спілкування і комп'ютерну грамотність. Автоматизація бібліотек поставила завдання формування інформаційної культури на якісно новий рівень і зробила можливим його виконання.

Процес формування інформаційної культури користувачів потребує диференційованого підходу, підбору методик і програм навчання з урахуванням професійної спеціалізації користувачів, рівня їхніх інформаційних потреб та інформаційної підготовки, наявних навичок володіння комп'ютерною технікою. Говорячи про роль бібліотеки та бібліографії у формуванні інформаційної грамотності особистості, необхідно зазначити, що багато залежить від рівня розвитку самої бібліотеки та якості її технологічних процесів. Упровадження нових інформаційних технологій та автоматизація бібліотечних процесів дають змогу розширити асортимент і оперативність надаваних інформаційних послуг для забезпечення самостійної роботи студентів. Істотним доповненням до книжкового фонду бібліотеки нині є видання на електронних носіях, а також електронне копіювання навчальних і методичних матеріалів, що сприяє більш оперативному отриманню інформації в самостійній роботі студентів. Відповідно до нових вимог, що пред'являються читачам, змінюється зміст курсу «Основи інформаційної культури», який поряд із традиційними складниками передбачає навчання методиці пошуку за електронними базами бібліотеки, умінню працювати в локальній мережі ВНЗ, в Інтернеті. Найвищим рівнем самостійної роботи є науково-дослідна діяльність студентів. Показником готовності студентів до наукової діяльності є наявність умінь самостійного пошуку необхідного джерельного матеріалу, уміння самостійно оцінювати значущість матеріалу, зіставляти, порівнювати, аналізувати, виявляти самостійність в узагальненні, висновках, використанні методів пізнання.

У навчальному процесі важливу роль відіграють ресурси Інтернет. У студентів, які працюють над науковою роботою, викликає інтерес доступ до електронного каталогу інших бібліотек, у першу чергу до електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Тому на спеціальних заняттях розглядається можливість такого пошуку фахової інформації з наступним замовленням необхідних джерел через міжбібліотеч-

ний абонемент. Заслугує на увагу база даних «Електронні бібліотеки», яка містить зібрання книг і текстів різного профілю, спеціалізовані віртуальні бібліотеки, енциклопедії та словники різного призначення, нормативні акти; база даних «Інформаційно-пошукові системи», яка має величезні пошукові можливості.

Останнім часом в Україні активно впроваджується дистанційна форма освіти. Тому одним з напрямів діяльності багатьох вузівських бібліотек є ознайомлення студентів з базами даних «Інформаційне забезпечення дистанційної освіти» та «Освіта в Інтернет», де можна дізнатися про навчальні заклади України, систему освіти на Заході, знайти каталог веб-сайтів дистанційного навчання, різноманітні дистанційні навчальні програми та міні-курси; оволодіти навичками практичного використання баз даних для наукової роботи.

Із метою наближення ресурсів Інтернет до користувача практично всі вітчизняні вузівські бібліотеки створюють бази даних «Навігатор інтернет-ресурсів за профілем ВНЗ». Навігатор є анотованим путівником по сайтах, що пропонують електронні книги, публікації з періодичних видань, матеріали конференцій та семінарів тощо. Тематика навігатора відповідає навчальним програмам вузу.

Повноцінне формування елементів інформаційної культури у студентів здійснюється за допомогою спеціального курсу «Основи інформаційної культури», мета якого – сформувати сукупність знань, вмінь та навичок раціонального використання інформації та інформаційних технологій під час навчання. На цих заняттях студенти старших курсів детальніше знайомляться з повнотекстовою базою даних електронних журналів найбільшого у світі видавництва EBSCO (Бостон, США), яка містить більш ніж 100 баз даних; 8 тис. повнотекстових наукових журналів у галузі суспільно-гуманітарних, природничих наук, техніки, медицини в електронному вигляді; налічує у світі понад 30 тис. клієнтів). Крім того, великий інтерес викликає база даних ProQuest (база даних англійських періодичних видань; частина статей представлена у вигляді повних текстів, частина – тільки у вигляді анотацій (abstracts); у ProQuest включено як найсвіжіші номери журналів, так і архів). Це інформаційно-пошукова система наукової інформації, яка забезпечує миттєвий доступ до 7 тис. журналів. Тематичний репертуар електронної бібліотеки ProQuest охоплює всі галузі наукових знань.

Фундаментом будь-якої діяльності є законодавча база. Тому вміння швидко знаходити правову інформацію теж необхідно студентам усіх спеціальностей. У цьому допомагає знайомство на занятті «Основи інформаційної культури» з комп'ютерною правовою системою «Ліга: Закон Еліт», яка призначена для оперативного доступу до всього спектра актуальної правової, довідкової та ділової інформації. Вона має достатньо зручний пошуковий апарат і дає можливість у разі потреби записати текст документа на дискету чи роздрукувати на принтері. Увага студентів звертається на можливість доступу до правової інформації через веб-сайт бібліотеки.

Сучасна вузівська бібліотека – це комплексний медіацентр, у якому можна задовольнити будь-яку інформаційну потребу і навчального, і просвітницького, і науково-дослідного плану. На жаль, у вітчизняних вузівських бібліотеках (особливо в регіонах) справи виглядають не завжди так, як хотілося б. Незважаючи на розвиток сучасних інформаційних технологій, навіть впровадження електронного каталогу або електронна доставка документів все ще часто сприймається лише як додаткова інновація, яка полегшує інформаційний сервіс.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку освіти значення вузівської бібліотеки як «воріт» доступу до різноманітних інформаційних ресурсів зростає і визначається вже не тільки традиційними показниками величини бібліотечного фонду та кількістю підписаних періодичних видань, а й рівнем комфортності доступу до інформації незалежно від її формату. Наскільки високий цей рівень – це одночасно і показник ступеня інформатизації бібліотеки, і умова успіху впровадження сучасних освітніх технологій [6].

Для підвищення рівня інформаційної культури студентів, від якої залежить ефективність їхньої самостійної роботи, співробітниками бібліотеки повинні проводитися заняття за програмою, яка містить: 1) основні поняття інформаційно-бібліотечної діяльності; 2) принципи роботи з інформаційними ресурсами; 3) інформаційні і телекомунікаційні технології, їхня роль у сучасному суспільстві; 4) електронні ресурси Інтернет; 5) електронні бібліотечні системи, їх особливості.

Сучасна місія вузівської бібліотеки передбачає перехід від видачі книг у тимчасове користування до організації доступу до необхідних інформаційних ресурсів. Основні вимоги до вузівських бібліотек враховують: забезпечення користувачів вільним доступом до інформації, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу й місцезнаходження; надання можливості здобуття інформації з будь-якого джерела, без тимчасових, географічних і інших обмежень; ефективність відображення вмісту наявних в її фондах документів і швидкість отримання інформації користувачем; забезпечення тривалого життя документам (особливо культурної, історичної, наукової значущості) не лише засобами консервації, а й шляхом переведення їх зразків в електронну форму; вмiле регулювання співвідношення у своєму фонді документів на традиційних і електронних носіях інформації [2].

Список використаних джерел

1. Бургер И. П. Организационная структура вузовской библиотеки в условиях формирования информационного общества : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / И. П. Бургер. – Новосибирск, 2001. – 270 с.

2. Вдовин А. С. Роль вузовской библиотеки в организации самостоятельной студентов [Электронный ресурс] / А. С. Вдовин, В. П. Баймухаметова // Организация самостоятельной работы студентов : материалы науч.-метод. конф.

г. Красноярск, 26 марта 2004 г. – Красноярск : РИО КГПУ, 2004. – С. 12–13. – Режим доступа: http://library.kspu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=109&Itemid=1631. – Загл. с экрана.

3. *Грабар Н. Г.* Бібліотека ВНЗ – інформаційно-виховний центр для сучасної молоді у комунікаційному просторі / Н. Г. Грабар // Бібліотечно-інформ. сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 жовт. 2010 р. ; ХНТУСГ, б-ка. – 2010. – С. 209–214.

4. *Грабар Н. Г.* Роль бібліотеки у формуванні розвитку самоорганізації студентства / Н. Грабар // Бібл. форум України. – 2008. – № 2. – С. 25–27.

5. *Дригайло В. Г.* Миссия вузовских и других научных библиотек / В. Г. Дригайло // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 4. – С. 50–55.

6. *Еременко Т. В.* Информатизация вузовских библиотек в России и США: сравнительный анализ : монография. – М. : Пашков дом, 2003. – 297 с.

7. *Забелина О. Б.* Формирование информационной культуры студентов университета / О. Б. Забелина // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 8. – С. 45–47.

8. *Коморовская Т. В.* Библиотека вуза в условиях трансформации высшего профессионального образования : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Т. В. Коморовская. – Новосибирск, 2005. – 288 с.

9. *Коряковцева Н. А.* Формирование информационной культуры студентов в библиотеке высшего учебного заведения : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Н. А. Коряковцева. – М., 1999. – 172 с.

10. *Кудряшова Г. Ю.* Эволюция миссии вузовской библиотеки : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Кудряшова Г. Ю. – Челябинск, 2003. – 208 с.

11. *Ливадонова Е. А.* Особенности начального комплектования фонда вузовской библиотеки : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Е. А. Ливадонова. – М., 2001. – 156 с.

12. *Маркова В. Н.* Управление библиотекой в условиях информатизации вуза : дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.08 / В. Н. Маркова. – Белгород, 2004. – 207 с.

13. *Опарина О.* Вход без ноутбука запрещен! Университетские библиотеки США / О. Опарина // Библ. дело. – 2004. – № 10. – С. 21–24.

14. *Подрезова М. О.* Місце бібліотек вищих навчальних закладів півдня України в інформаційній підтримці учбового і наукового процесів / М. О. Подрезова, О. В. Суровцева // Вісн. ОНУ. – Одеса, 2007. – Т. 12. – вип. 4. – С. 208–216 (Серія «Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство»).

15. *Шилюк О.* Діяльність вузівської бібліотеки в умовах інформатизації суспільства : наук.-практ. видання. / О. Шилюк // Вища шк. – 2008. – № 5. – С. 52–54.

Підп. до друку 07.06.2012.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 4,07.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3